

Development Through the Lifespan

Hfdst 1: Geschiedenis, Theorie en Onderzoeksstrategieën

Domein van de Ontwikkelingspsychologie

- Wetenschappelijk
- Toegepast
- Interdisciplinair
(= ontwikkelt zich door gecombineerde inspanningen uit vele wetenschappen)

Basic Issues

Theorie:

- een geordend en samenhangend geheel van uitspraken dat gedrag beschrijft, verklaart en voorspelt
- Begrijpen (geeft richting en betekenis aan wat we zien)
- Basis voor praktijk (weten wat te doen)
- Behoefte aan wetenschappelijke bevestiging
- Ontwikkelingspsychologie geeft geen ultieme waarheid, want onderzoekers zijn het niet altijd eens over de betekenis van wat ze zien

3 Basisvragen

- **Is ontwikkeling continu of discontinu?**

Continue ontwikkeling = geleidelijk uitbreiden van zelfde soort vaardigheden die er in begin al waren;

het verschil tussen een volwassen en een onvolwassen kind is er gewoonweg een van hoeveelheid en complexiteit

Discontinue ontwikkeling = een proces in welke nieuwe en andere manieren van reageren op de wereld naar boven komen in specifieke periodes;

men bekijkt peuters en kinderen als wezens met unieke wijze van denken, voelen, gedragen, een wijze zeer verschillend van die van volwassenen

ontwikkeling gebeurt in **Stadia** (discontinuu) = kwalitatieve veranderingen in denken, voelen en gedragen, kenmerkend voor bepaalde perioden

- **Is er één verloop van de ontwikkeling of meerdere?**

Vroeger: Aanhangers van stadia-theorieën: iedereen doorloopt zelfde sequentie van ontwikkeling

Nu: meerdere vormen van ontwikkeling mogelijk door **contexten** (= unieke combinaties van persoonlijke en omgevingskenmerken)

(zie later: ecologische theorie)

- **Is erfelijkheid of milieu het belangrijkste?**

Erfelijkheid: Aangeboren biologische eigenschappen

Omgeving: Fysische en sociale invloeden uit de omgeving

- Alle theorieën vinden beide belangrijk, maar klemtoon verschilt
- Sommige auteurs beklemtonen *stabiliteit* (= kinderen behouden hun relatieve positie) (erfelijkheid – vroege ervaring)
- Andere auteurs beklemtonen *plasticiteit* (= verandering is mogelijk) (omgeving)

Levensloopperspectief

Ontwikkeling als

- **Levenslang**

3 brede domeinen van ontwikkeling:

Fysiek

Cognitief

Emotioneel en sociaal

Verschillende fasen in ontwikkeling (*Table 1.1 p. 8*)

Prenataal	Bevruchting – geboorte
Baby en Peuter	Geboorte – 2 jaar
Vroege kindertijd	2 – 6 jaar
Midden-kindertijd	6 – 11 jaar
Adolescentie	11 – 20 jaar
Vroege	20 – 40 jaar
Midden-volwassenh.	40 – 60 jaar
Late volwassenheid	60 jaar – overlijden

- **Multidimensioneel en veelvormig**

Multidimensioneel = bepaald door complex samenspel van biologische, psychologische en sociale factoren

Veelvormig: - niet altijd vooruitgang in alle domeinen

- vooruitgang en achteruitgang binnen zelfde domein

- **Plastisch**

Kneedbaarheid, veranderbaarheid

Grote verschillen tussen individuen

- **Ingebed in context**

Invloeden op ontwikkeling:

- **Leeftijdsgebonden:**

gebeurtenissen sterk gebonden aan leeftijd en daardoor voorspelbaar in wanneer ze zich voordoen en hoelang ze zullen duren

deze gebeurtenissen zijn beïnvloed door de natuur, maar ook door sociale gebruiken

- **Gebonden aan geschiedenis**

Dit verklaart waarom mensen geboren rond dezelfde tijd (cohort) hetzelfde lijken in wijzen dat hen doet verschillen van de rest.

- **Niet-normatief**

Ongewone gebeurtenissen die gebeuren bij slecht 1 of enkele mensen en die niet voorspelbaar zijn

Historische basis

- **Filosofische visies op Kinderen**

Preformisme – kind als miniatuurvolwassene

J. Locke : Tabula Rasa – kind als onbeschreven blad

J. J. Rousseau : Noble Savages – kind als gezond en ethisch van natuur

- **Filosofische visies op volwassenheid en ouder worden.**

Tetens (1977): addressed the origins and extent of individual differences, the degree to which behaviour can be changed in adulthood, and the impact of historical eras on the life course

Carus(1808): vier perioden in de levensloop: kindertijd, jeugd, volwassenheid en senescence.

- **Wetenschappelijke voorvaders**

Darwin: “natural selection”, “survival of the fittest”

Hall, Gesel : ontwikkeling als een genetisch bepaald proces dat automatisch start

normatieve benadering: metingen van gedrag worden genomen op grote aantallen individuen , en leeftijdsgebonden gemiddelden worden berekend om de typische ontwikkeling voor te stellen

Binet: intelligentietests

Identificeren kinderen met leerproblemen (bijzonder onderwijs)

Theorien uit het midden van de 20^e eeuw

- **Psycho-analytische visie**

Visie = kinderen gaan door reeks stadia waarin conflicten tussen biologische driften (agressief, seksueel) en sociale verwachtingen. Oplossing bepaalt psychisch functioneren.

Freud's theorie

Psychoseksuele theorie = hoe ouders omgaan met impulsen (driften) van kinderen in de eerste levensjaren bepaalt ontwikkeling persoonlijkheid.

3 Aspecten Persoonlijkheid

- **Id** (oudste en ruimste aspect) bron van biologische basisbehoeften en verlangens
 - **Ego** (babyperiode) bewuste en rationele aspect (zoekt compromis)
 - **Superego** (peuter en kleuter) (= geweten) kinderen volgen regels maatschappij
- Relaties id, ego, superego bepalen basispersoonlijkheid individu.

Stadia (*tabel 1.2 p 16*)

- Oraal Geboorte – 1 jaar
- Anaal 1-3 jaar
- Fallisch 3-6 jaar

- Latentie 6-11 jaar
 - Genitaal adolescentie
- aandacht verschillende lichaamszones
Correcte hoeveelheid bevrediging

Kritiek op Freud

- Te grote klemtoon op rol seksuele gevoelens in ontwikkeling
- Theorie is cultuurspecifiek (19de eeuw, Victoriaanse maatschappij)
- Geen onderzoek bij kinderen

Erikson

- Breidt theorie van Freud uit
 - 5 eerste stadia: zie Freud
 - 3 volgende stadia: nieuw
- **Psychosociale** theorie
 - Ego bemiddelt niet alleen (id - superego)
 - Is ook positieve kracht in ontwikkeling
- Basisconflict in ieder stadium
- Invloed van culturele context

Erikson - Psychosociale Stadia (*tabel 1.3 p.17*)

- Vertrouwen vs. Wantrouwen
- Autonomie vs. Schaamte en twijfel
- Initiatief vs. Schuld
- Vlijt vs. Minderwaardigheid
- Identiteit vs. Verwarring
- Intimiteit vs. Isolement
- Generativiteit vs. Stagnatie
- Ego-integriteit vs. Wanhoop

Voor- en Nadelen psychoanalytische theorie

- (Voor) *klinische methode*
- (Voor) inspireerde onderzoek over vele aspecten emotionele/sociale ontwikkeling
- (Tegen) weinig aandacht andere methodes, daardoor geïsoleerd
- (Tegen) vele ideeën zijn moeilijk te onderzoeken

• **Behaviorisme & Sociaal Leren**

Traditioneel behaviorisme:

- Watson: klassieke conditionering toepassen bij kinderen
- Skinner: operante conditionering, bekrachtigen en straffen

Sociaal leren:

- Bandura:
 - Rol van cognitie (denken)

- Sociaal-cognitief
- Zien hoe anderen zichzelf prijzen en verwijten maken
- Persoonlijke normen ('standards') en zelf-effectiviteit ('self-efficacy')

Voor- en Nadelen van behaviourisme en sociaal leren

- (Voor) Toegepast in gedragstherapie ('behavior modification') (= combinatie van conditionering en model-leren)
- (Tegen) Visie op omgevingsinvloeden te beperkt
- (Tegen) Onderschatten van eigen bijdrage tot ontwikkeling

• **Piaget's cognitieve ontwikkelingstheorie**

Cognitieve ontwikkelingstheorie = kinderen bouwen actief kennis op door omgaan met en verkennen van wereld

Piaget's stadia

Biologisch concept *adaptatie*:

Structuren van denken passen zich aan om externe wereld te begrijpen en een evenwicht ('equilibrium') te bereiken (tussen structuren en informatie)

Stadia: (*tabel 1.4 p.19*)

Sensorimotorisch	geboorte – 2 jaar
Preoperationeel	2-7 jaar
Concreet operationeel	7-11 jaar
Formeel operationeel	11 jaar en ouder

Piaget- Methoden onderzoek

- In begin: observeert eigen kinderen, alledaagse problemen en reacties daarop (kinderen 0 – 2 jaar)
- Later: *klinische interviews* (open vragen) antwoord kind is basis voor volgende vraag (oudere kinderen)

Voor- en Nadelen

- (Voor) Kinderen leren actief en hebben een rijke, gestructureerde intelligentie
- (Voor) Stimuleerde veel onderzoek over kinderen
- (Tegen) Piaget onderschatte de competentie van baby's en kleuters
- (Tegen) Prestatie kan verbeterd worden door training

Recente theoretische perspectieven

• **Informatieverwerking**

(metafoor van de computer) menselijke geest is systeem dat symbolen manipuleert en waar informatie doorstroomt

Gebruik van diagrammen ('flowcharts') van stappen in oplossen problemen

- vb. bouwen brug (boek)
- vb. optelsom maken (les)

Voor- en Nadelen

- (Voor) kind als actieve denker (zie Piaget), maar geen stadia
- (Voor) zorgvuldige, rigoureuze onderzoeksmethoden
- (Tegen) geen omvattende theorie van ontwikkeling
- (Tegen) geen verbeelding, creativiteit
- (Tegen) labosituaties (geen 'real life')

3 Contextuele theorieën

- **Ethologie en Evolutionaire Psychologie**
 Evolutionaire Ontwikkelingspsychologie
 Adaptieve waarde voor de soort
 Ethologie
 Kritische periodes en gevoelige periodes
 Bestudeert de aanpassingswaarde (of overlevingswaarde) van het gedrag en de geschiedenis ervan in evolutie
Gevoelige periode (optimaal, bijzonder gevoelig voor invloeden omgeving)
 Bowlby: toepassing op relatie kind – verzorger; kind zendt signalen uit die nabijheid bevorderen
Evolutionaire ontwikkelingspsychologie: begrijpen aanpassings-waarde van 'Imprinting' (inprenten) gedrag aangeleerd in vroege, korte periode (vb. ganzen)
Kritische periode (biologisch rijp)
 competenties die veranderen met leeftijd
 - vb. voorkeur voor 'face-like' stimuli
 - vb. spelen met kinderen eigen geslacht
- **Socioculturele theorie (Vygotsky)**
Cultuur = waarden, overtuigingen, gewoonten, vaardigheden van sociale groep
 Overdracht cultuur op volgende generatie
Sociale interactie (samenwerken en dialogeren met mensen die meer weten)
 Cognitieve ontwikkeling is *sociaal gemedieerd proces* (steun van anderen)
 Verschillende culturen selecteren andere taken die kinderen moeten leren
 vb. leren lezen, leren weven, leren verkopen
 (Voor) kinderen ontwikkelen unieke vaardigheden in elke cultuur
 (Tegen) verwaarloost biologische invloeden en eigen bijdrage tot ontwikkeling
- **Ecologische Systeem-Theorie**
 Bronfenbrenner (1917-2005): mens ontwikkelt binnen complex systeem van relaties en is beïnvloed door verschillende niveaus van omgeving
Bio-ecologisch model
 Niveaus = reeks concentrische cirkels (figuur) (van binnen naar buiten)
Microsysteem
 activiteiten en interacties in onmiddellijke omgeving (gezin, leeftijdgenoten, school) (in twee richtingen = bidirectioneel)
Mesosysteem
 verbindingen tussen microsystemen (ouders – school)
Exosysteem
 sociale contexten die kind niet omvatten, maar toch invloed op onmiddellijke omgeving (werk, bureaus)

Macrosysteem

(geen specifieke context) culturele waarden, wetten, gebruiken, en hulpbronnen
(goede kinderopvang)

Chronosysteem

(chrono = tijd) tijdsdimensie van model (niet in figuur) omgeving verandert altijd
(door omgeving of individu)

Voordelen:

ontwikkeling samenspel omgeving en individu
mens is product en producent eigen omgeving

Vergelijken en evalueren theorieën

- Theorieën richten zich op verschillende domeinen van ontwikkeling (vb. cognitief vs. emotioneel en sociaal)
- Iedere theorie heeft opvatting over 3 basisvragen (*tabel 1.5 p.26*)
- Alle theorieën hebben voor- en nadelen

Ontwikkeling Bestuderen

- Hypothese (voorspelling vanuit theorie)
- Onderzoeksmethode
specifieke activiteiten van deelnemers (tests, vragenlijsten, interviews)
- Onderzoeksopzet ('design')
Algemeen plan van onderzoek dat beste toets van onderzoek mogelijk maakt
- Ethische aspecten onderzoek
- **Onderzoeksmethoden** (*tabel 1.6 p.32*)

Systematische Observatie

- Naturalistisch:
Observatie in veld, natuurlijke omgeving
Nadeel: weinig controle
Voordeel: alledaags gedrag zien
- Gestructureerd
Observatie in labo (opgezet gedrag)
Voordeel: meer controle
Nadeel: labogedrag is niet alledaags gedrag

Zelf-Rapportering

- Klinisch interview
Flexibele stijl, zoals in gesprek
- Gestructureerde interviews, vragenlijsten, tests
Altijd zelfde vragen op zelfde manier

Gevalsstudies

brengt veel informatie over 1 persoon samen

Methoden om cultuur te bestuderen

- Etnografische methode
Beschrijvende, kwalitatieve techniek (zie klinische methode)
Niet individu, maar cultuur/groep
Participerende observatie

• **Algemene Onderzoeksdesigns** (*tabel 1.7 p. 34*)

Correlatieel

- Duidt op een samenhang tussen variabelen
- Toont GEEN oorzaak-gevolg effect aan
- Correlatieel proefopzet ('design')
informatie bij bestaande groepen, relatie kenmerken deelnemers en ontwikkeling
- Correlatiecoëfficiënt
 - Getal = samenhang tussen 2 variabelen
 - Grootte ("sterkte") en teken ("richting")
(hoog, matig, laag)
(positief, negatief)

Experimenteel

- Laat oorzaak-gevolg uitspraken toe
- Laboratoriumexperimenten mogelijk niet toepasbaar in realiteit
- Experimenteel proefopzet ('design')
Inferentie oorzaak-gevolg mogelijk door toevallige toewijzing
- Onafhankelijke variabele
Veroorzaakt veranderingen in andere variabele
("Behandeling" of manipulatie) (Oorzaak onder controle)
- Afhankelijke variabele
Wordt beïnvloed door onafhankelijke variabele
- Toevallige toewijzing (Labo)

Varianten Experiment

- Veldexperiment
In natuurlijke omgeving, maar met toevallige toewijzing
(bv. verzorgende omgeving en controle-omgeving)
(controle = geen "behandeling")
- Natuurlijk experiment
Bestaande "behandelingen" vergeleken (bv. 2 scholen), groepen zo vergelijkbaar mogelijk

• **Ontwikkelingspsychologische Onderzoeksdesigns**

Longitudinaal

- (Voor): algemene patronen & individuele verschillen
- (Voor): relaties tussen vroegere en latere gebeurtenissen
- (Tegen): 3 problemen: praktisch (uitval), praktijkeffecten, "cohort effects"
(Cohort = mensen geboren in zelfde periode, zelfde historische invloeden)

Cross-sectioneel

- (Voor) meer efficiënt (minder lang)
- (Voor) geen uitval of praktijkeffecten
- (Tegen) alleen algemene trends, geen individuele verschillen in ontwikkeling
- (Tegen) cohort-effecten: iedere leeftijdsgroep behoort tot ander cohort (leeftijdsverschillen vertekend)

Longitudinaal-sequentieel

- Een opeenvolging (= sequentie) van steekproeven (twee of meer leeftijdsgroepen) aantal jaren gevolgd (bv. 3 leeftijdsgroepen: 20-, 30-, 40-jarigen)
- (Voor) zowel longitudinale als cross-sectionele vergelijkingen
- (Voor) cohort-effecten analyseren
- (Tegen) zelfde problemen als longitudinaal & cross-sectioneel, maar wel bewust van problemen

Rechten van Deelnemers aan Onderzoek

- Bescherming tegen nadelen
- Geïnformeerde toestemming
- Privacy
- Kennis van resultaten
- Voordelige behandelingen

Development Through the Lifespan

Hfdst 3: Prenatale Ontwikkeling, Geboorte en de Pasgeboren Baby

Prenatale ontwikkeling (*tabel 3.1 p.77*)

• **Bevruchting**

- (V) eicel 1 per 28 dagen
- (M) zaadcel 300 miljoen/dag (300-500 bereiken de eicel)
- (V) eierstokken, eisprong, gele lichaam (zwangerschapsbehoudend hormoon)
eileiders
wand baarmoeder
- (M) teelballen (balzak)
zaadcellen lange weg:
(vagina, baarmoeder(hals), eileider)

zygote = bevruchte eicel

Perioden Prenatale Ontwikkeling

• **Periode van Zygote**

2 weken: van de bevruchting tot de innesteling in de baarmoederwand

na celdeling: blastocyt binnenlaag: embryoblast

buitenlaag: trophoblast

Innesteling:

Innesteling: blastocyt dringt diep in baarmoederwand

De trophoblast groeit eerst het snelst en ontwikkelt een membraan, het AMNION, vlies dat het vruchwater bevat.

Delicate en onzekere periode, 30% overleeft deze niet

Placenta en navelstreng

Op het einde van de tweede week word het CHORION (vlies) + vlokken (villi) gevormd,

Waaruit de placenta zich ontwikkelt

Placenta (moederkoek)

In: bloed + voeding (zuurstof)

Uit: afvalstoffen

Navelstreng (30-90cm lang)

verbind de placenta met het ontwikkelende organisme

1 ader: bloed + voeding

2 slagaders: afvalstoffen

astronaut

• **Periode van Embryo**

2de tot 8ste week (6 weken)

Snelste prenatale veranderingen

interne structuren en organen (basis)

Laatste helft eerste maand

- Embryoblast: 3 cellagen
 - Ectoderm: zenuwstelsel en huid
 - Mesoderm: spieren, skelet, hart en bloedvaten
 - Endoderm: spijsverteringssysteem, longen, urinewegen, en klieren
- **Neurale buis** (ruggemerg + hersenen)

Tweede maand

- Snelle groei
 - Gezicht: ogen, oren, neus
 - Ledematen: armen (+ vingers) en benen (+ tenen)
 - Interne organen:
 - Hart
 - Lever + milt (geen dooierzak meer nodig)
 - Reageert op aanraking beweegt (beperkt)
- **Periode van Foetus**
 - 9de – 38ste week (30 weken)
 - (snelle) groei en afwerking
 - Derde maand**
 - Georganiseerde bewegingen
 - Geslacht kan bepaald worden
 - Hartslag hoorbaar (stethoscoop)
 - Eind eerste trimester
 - (3 trimesters: drie perioden van elk 3 maanden)
 - Tweede trimester**
 - Bewegingen voelbaar
 - Huid: **Vernix:** (huidsmeer) witte, kaasachtige stof
Lanugo: wit donshaar
 - Hersenen: zenuwcellen
glia-cellen
 - Zintuigen: “hoort” (bij storende geluiden)
“ziet” (bij foetoscopie)
 - Derde trimester**
 - **Leefbaarheids grens** (22 tot 26 weken)
(maar longen niet functioneel)
 - Hersenen ontwikkelen
 - ‘States’ 11% wakker (28 weken)
16% wakker (38 weken)
 - Persoonlijkheid (actief - rustig)
 - Reacties op externe stimulatie
(pijn, horen stem moeder)

Prenatale omgevingsinvloeden

- **Teratogeen**
 - = iedere factor die in prenatale periode schade veroorzaakt
(‘teras’ = misvorming + ‘genesis’ = ontstaan)
 - Schade hangt af van:
 - dosis
 - erfelijkheid
 - andere negatieve invloeden
 - leeftijd organisme
 - Gevoelige periode: (figuur 3.2 p.82)*

Infectieziekten

- Rode hond (rubella) (bv. doof) (vaccinatie)
- HIV/AIDS (20-30% baby's) (zidovudine : -95%)
- Herpes (varianten) (geboortekanaal)
- Bacteriën + parasieten (toxoplasmose) (eten, uitwerpselen katten)

• Overige factoren moeder

Voeding

- Bij een gezond dieet word de moeder 11 tot 13 zwaarder
- Ondervoeding (effect op centrale zenuwstelsel)
- Supplementen: Foliumzuur

Emotionele stress

- Hazelig en 'pyloris stenose'
(pyloris = maagsluitspier en stenose = vernauwing)
- Effect:
 - minder zuurstof + voeding
 - stresshormonen
 - immuunsysteem

Sociale ondersteuning

Rhesus-incompatibiliteit

- Rh-factor (proteïne in bloed) (rhesus-apen)
 - Positief (Rh+) = aanwezig
 - Negatief (Rh-) = afwezig
- Probleem: enkel als moeder (Rh-) en vader (Rh+) en baby (Rh+)
 - Aanmaak anti-lichamen
- Bloedcellen kunnen niet door placenta
 - Maar bloed baby en bloed moeder contact bij geboorte
 - Anti-lichamen tegen volgende baby
- Oplossing: vaccin of bloedtransfusie

Leeftijd en eerdere geboorten

- Oudere moeders: grotere kans onvruchtbaar, misval, afwijking chromosomen
- MAAR:
- Boven 40 jaar: niet meer prenatale complicaties
- Tiernormoeders: niet meer prenatale complicaties
 - Geen goede medische begeleiding
 - Armoede

• Zwangerschapsbegeleiding

- Problemen: diabetes, toxemie (= eclampsie: bloeddruk)
- Laat consulteren: meer ondergewicht en overlijden

Geboorte

• Drie Stadia van Geboorte

1. *Verwijden en 'verdwijnen' baarmoederhals*

- Eerste geboorte: 12 – 14 uur
- Latere geboorten: 4 - 6 uur
- Overgang ('transitie') geboortekanaal

2. *Geboorte*

- Eerste geboorte: 50 minuten
- Latere geboorten: 20 minuten
- Persen: eigenlijke geboorte
- 3. *Uitdrijven van placenta ('nageboorte')*
- Eerste geboorte: 5 – 10 minuten
- Latere geboorten: 5 – 10 minuten
- **Aanpassing van de baby aan de bevalling**
 - Door kracht weeën produceert baby stress-hormonen
 - Deze hormonen
 - sturen bloed naar hersenen en hart
 - bereiden longen voor op ademen
 - maken kind alert bij geboorte
- **Uitzicht baby**
 - 50 cm lang en 3 kg en 400 g zwaar
 - hoofd in verhouding groot, benen kort en gekromd
 - rond gezicht, mollige wangen, groot voorhoofd en grote ogen (aantrekkelijk voor volwassenen)
- **De Apgar-schaal**
 - Appearance
(Uitzicht) (Kleur)
 - Pulse
(Polsslag) (Hartslag)
 - Grimace
(Grijns) (Reflex)
 - Activity
(Activiteit) (Spierspanning)
 - Respiration
(Ademhaling)
 - APGAR-score
 - **APGAR schaal** = voor snelle inschatting lichamelijke toestand van kind door dokters en verpleegsters
 - 5 criteria (telkens 0, 1 of 2)
 - Som: 0 tot 10
 - Interpretatie som:
 - 7 of meer: goede lichamelijke toestand
 - 4 tot 6: hulp nodig (bv. ademhaling)
 - 3 of minder: in ernstig gevaar
onmiddellijke medische hulp nodig
 - Twee beoordelingen: na 1 minuut en na 5 minuten
(Sommige baby's moeten zich eerst wat aanpassen)

Benaderingen van bevalling

- Historische evolutie: door industriële revolutie meer in hospitaal, familie minder bij betrokken
- (Europese) tegenbeweging: **natuurlijke bevalling en voorbereiding op bevalling**
(‘natural and prepared childbirth’)
= Groep van technieken die pijn en medische ingrijpen verminderen en van bevalling een gebeuren maken dat voldoening geeft
- **Natuurlijke Bevalling en Voorbereiding**

- Lessen (proces arbeid en bevalling beter begrijpen)
- Ontspannings- & Ademhalings Technieken (pijn contracties tegengaan)
- ‘Coach’ bij bevalling (lichamelijke en emotionele steun)
- Onderzoek:
Met steun van begeleider: minder geboortecomplicaties en minder lange bevalling (en positievere interactie met kind) dan zonder
- **Thuisbevallen**
 - Verpleegster-vroedvrouw
 - Veilig indien geen risico op complicaties (en goed opgeleide vroedvrouw)
 - Indien kans op complicaties dan in hospitaal bevallen (apparatuur die levens kan redden)

Medische Ingrepen

- hersenverlamming (*‘cerebral palsy’*) = reeks stoornissen inzake motorische coördinatie door hersenbeschadiging voor, tijdens en na bevalling
- Anoxie = onvoldoende zuurstoftoevoer tijdens arbeid en bevalling (leidt tot hersenverlamming)
- Stuitligging (*‘breech position’*) = foetus omgedraaid zodat kind er met billen of voeten eerst uitkomt
- **Foetale ‘monitor’**
 - = elektronisch apparaat dat hartslag baby registreert tijdens bevalling
 - in USA: veel gebruikt
 - in Canada (en Europa) enkel als risico op complicaties
 - Veilige procedure, heeft al vele risico-baby’s gered
 - Nadelen/Kritiek:
 - frequentie hersenbeschadiging niet verminderd (gezonde baby’s)
 - overidentificatie van probleem-baby’s
 - toename aantal keizersnedes
 - (voor sommige vrouwen) ongemakkelijk en hinderlijk
- **Medicatie tijdens de bevalling**
 - *Pijnstillers* (kleine hoeveelheden, verminderen pijn)
 - *Verdoving* (sterker, maken gevoelloos)
 - Nadelen:
 - langere bevalling
 - slaperig en teruggetrokken gedrag (zwak zuigen, geïrriteerd)
 - Blijvend effect op kind?
 - vroeger: Ja
 - nu: niet bewezen
 - Samenhang met andere risico-factoren
- **Keizersnede (*‘cesarean delivery’*)**
 - = bevalling door chirurgische ingreep (operatie)
 - Frequentie toegenomen in USA
 - Nu: 20% van bevallingen in USA
 - Indicaties:
 - Medische noodsituaties

- Vorige geboorte(n) met keizersnede
(meest voorkomende reden) (maar niet noodzakelijk)
- Stuitligging (maar dokter kan kind soms omkeren)
- Effect van verdoving op kind (zie eerder)

Prematuren

“Prematuur” = meer dan 3 weken te vroeg geboren (t.a.v. 38 weken) of minder dan 2 kg en 500 g

Geboortegewicht is beste voorspeller van overleven en gezonde latere ontwikkeling

Minder dan 1500 g: hebben ernstige en blijvende problemen, die erger worden naarmate gewicht lager ligt (zie Figuur)

Vooraf bij armere vrouwen (etnische minderheid, tienermoeders) (ondervoeding, omgevingsinvloeden, niet-begeleide zwangerschap)

• **Te vroeg geboren en te kleine baby's**

Te vroeg ('preterm')

- Weken vóór geplande datum geboren.
- Kunnen gepast gewicht hebben voor duur zwangerschap.

Te klein ('small-for-date')

- Op tijd of te vroeg geboren.
- Beneden verwacht gewicht voor duur zwangerschap.

Te vroeg – Te klein

- Te kleine baby's ('small for date') hebben gewoonlijk meer problemen

• **Gevolgen voor verzorgers:**

- uitzicht en gedrag maken ouders minder gevoelig en responsief
- soms ook overstimulering
- risico voor kindermishandeling (vooral geïsoleerde, arme moeders) indien geen goede voeding, verzorging en opvoeding
- dus: veel hangt af van ouder-kind relatie

• **Interventies voor vroeggeborenen**

Couveuse (Eng. 'incubator') ('isolette' is een merknaam!) = bedje omgeven door plexi-glas, temperatuur geregeld en lucht gezuiverd

Mogelijk:

- beademing
- voedingssonde (in maag)
- intraveneuze medicatie ('baxter' is een merknaam!)

(Beademing) *Levensbedreigende ademhalings-problemen ('respiratory distress syndrome')* (> 6 weken te vroeg, daardoor longen nog niet rijp) (longblaasjes werken niet door 'hyaline membraam' = doorzichtig roos vlies op wand van longblaasjes)

Speciale stimulering voor kind

(bv. schommelen in hangmat, liggen op waterbed)

- Gunstige effecten: snellere toename gewicht, meer voorspelbare slaappatronen, grotere alertheid
- Aanraking is belangrijk: chemische stoffen in hersenen stimuleren lichamelijke ontwikkeling (groei)
- Kangoeroezorg ("kangaroo baby care") baby wordt 'naakt' op naakte borst van moeder

geplaatst (om ouder-kind relatie te bevorderen)

Training parents in Infant Caregiving Skills

Effect van geboortecomplicaties

- Zijn er algemene principes?
- Onderzoek (op Hawaï, eiland Kauai)
- 3 groepen
 - (1) Lichte
 - (2) Matige geboortecomplicaties
 - (3) Ernstige
- Indien complicaties niet te erg (dus bij Groepen 1 en 2), dan kan een stimulerende omgeving de ontwikkeling weer helemaal op niveau brengen
- (Er zijn ook enkele uitzonderingen. Dus: veel complicaties, geen goede thuisomgeving en het toch goed doen).

Capaciteiten van pasgeborene

- **reflexen van pasgeborenen** (*tabel 3.3 p. 101*)
 - **Reflex** = Aangeboren, automatische reactie op een specifieke vorm van stimulatie
 - hebben waarde voor aanpassing aan omgeving
 - hebben overlevingswaarde (bv. snuffelreflex ('rooting'))
 - vormen basis latere bewegingen (bv. stapreflex)
 - helpen ouders-kind tot bevredigende interactie te komen
 - Belang van onderzoek naar reflexen
 - Verdwijnen meestal na 6 maanden, door grotere controle over gedrag door rijping van hersenen
 - Vormen een manier om toestand van hersenen na te gaan (bv. nog na 6 maanden = hersenen beschadigd)

- **'States of Arousal'**

'States of arousal' (*tabel 3.4 p.102*)

(activatie toestanden) = verschillende gradaties van slapen of wakker zijn

- Rustige slaap 8-9 uur
- Onrustige slaap 8-9 uur
- Slaperig wisselt
- Rustig alert 2-3 uur
- Wakker en huilen 1-4 uur

Er zijn grote verschillen tussen kinderen in dagelijkse ritme (= overgangen tussen 'states') die de houding van ouders tegenover en hun interactie met hun kind beïnvloeden

Slaap

- 16-18 uur per dag
- Onrustige slaap: **'rapid eye movements' (REM)**-slaap: hersenen en deel lichaam actief

- (ogen bewegen snel onder oogleden, hart, bloeddruk, ademen onregelmatig)
- 50% van totale slaap (daalt tot 20% bij volwassene)
- REM-slaap lijkt een vorm van zelf-stimulatie van de hersenen
- REM-bewegingen goed voor gezondheid van oog
- Observatie van slaappatronen kan afwijkingen van centraal zenuwstelsel helpen opsporen
- Rustige slaap: **‘non-rapid eye movements’ (NREM)**-slaap: lichaam is rustig (hartslag, en ademen en hersenactiviteit traag en regelmatig)

Huilen

- Is eerste middel voor baby's om lichamelijke behoeften kenbaar te maken
- Honger is meest frequente oorzaak
- Meehuilen als ander kind huilt (aangeboren vermogen om te reageren op lijden van anderen)
- Huilen roept sterke gevoelens van algemene opwinding ('arousal') en onbehagen op bij mannen en vrouwen, ouders en niet-ouders
- Er zijn verschillende manieren om huilende kinderen te troosten
- Huilen van baby's met hersenbeschadiging en die met geboortecomplicaties klinkt vaak schril en doordringend

Manieren om Huilende Baby te Troosten

- Op schouder nemen en 'schudden' of rondlopen
- Inwikkelen
- Fopspeen
- Rijden in (kinder)-wagen, schommelen
- Combineer methoden
- Laten huilen (kort)
- **Sensorische capaciteiten**

Tastzin

- Reflex-reactie op aanraken mond, handpalmen, voetzolen, genitalia
- Gevoelig voor pijn
 - Pijn kan invloed hebben op later gedrag
 - Pijn verminderen: pijnstillers, suiker, zacht vasthouden

Smaak – en Reukzin

- Voorkeur zoete smaken bij geboorte
- Leert snel houden van nieuwe smaken
- Heeft voorkeur voor geuren vanaf geboorte
- Kan geuren lokaliseren en moeder door geur herkennen vanaf geboorte

Geuren herkennen

- Baby's die borstvoeding krijgen:
Verkiezen borst eigen moeder boven borst andere zogende moeder
- Baby's die borstvoeding ('formula') krijgen:
Verkiezen borst zogende moeder boven flesvoeding ('formula') en boven borst niet-zogende moeder

Gehoorzin

- Kan grote verscheidenheid aan geluiden horen bij geboorte
- Verkiest complexe geluiden boven eenvoudige klanken

- Leert klankpatronen in enkele dagen
- Gevoelig voor menselijke stem en biologisch voor-bereid om taal te leren

Gezichtszin

- Minst ontwikkelde zintuig bij geboorte
- Kan niet op grote afstand zien, kan niet goed 'inzoomen'
- Zoekt omgeving af en probeert interessante voorwerpen te volgen
- Kleurenzicht verbetert eerste twee maanden
- **Gezichtsscherpte** ('visual acuity') = de fijnheid of het onderscheidingsvermogen van het gezicht is nog beperkt
- Visuele structuren nog niet volledig gevormd (bv. cellen op netvlies nog niet goed georganiseerd, spieren van lens nog zwak)
- **Evaluatie pasgeborene**
 - **Neonatal Behavioral Assessment Scale (NBAS)** Brazelton
 - Reflexen, veranderingen in 'arousal states' (slapen-waken), reacties op lichamelijke en sociale stimuli, andere reacties
 - *Veranderingen in scores* over eerste 2 weken (herstelcurves of 'recovery curves') laten toe intelligentie op kleuterleeftijd te voorspellen
 - NBAS-scores (met toelichting) geven ouders informatie over kind; daardoor meer vertrouwen en beter met kind omgaan

Aanpassing aan veranderend gezin

- Vele veranderingen:
 - moeder: herstelt van bevalling (en geeft borstvoeding)
 - vader: deel worden van nieuw systeem met 3 leden, moeder steunen en omgaan met ambivalente gevoelens
 - oudere kinderen: (soms) jaloers en boos
- Hoe lang duurt aanpassing?

Als ouders elkaar steunen, dan is de stress draaglijk en duurt het maar enkele maanden voor alles weer op zijn plaats valt

Development Through the Lifespan

Hfdst 5: Cognitive Development in Infancy and Toddlerhood

Piagets' Cognitieve ontwikkelingstheorie

Cognitieve ontwikkeling = doorlopen van 4 stadia van kindertijd tot adolescentie

1ste stadium:

sensori-motorische stadium

(0 – 2 jaar)

= Baby's en peuters “denken” met hun ogen, oren, handen en andere sensori-motorische middelen

Activiteiten in het hoofd (“echt” denken dus) kunnen nog niet uitgevoerd worden

- **Theorie van Piaget: Schema's**

Schema's zijn specifieke psychologische structuren

= Georganiseerde manieren om betekenis te geven aan ervaring

(Schema = wat aan een handeling gemeenschappelijk is en kan herhaald worden)

Veranderen met de leeftijd

Eerst gebaseerd op handelingen (bewegingspatronen) bv. “val”schema, “zuig”schema

Later overgang naar mentaal niveau (denken)

Aanpassing

- Aanpassing
 - Opbouw van schema's door directe interactie met omgeving
 - Assimilatie
 - Gebruiken van bestaande schema's om buitenwereld te begrijpen
 - Accommodatie
 - Aanpassen van oude schema's en vorming van nieuwe schema's om zich beter aan omgeving aan te passen
- Gebruik van Assimilatie en Accommodatie
- Evenwicht en Onevenwicht
 - Gebruik van assimilatie tijdens evenwicht
 - Onevenwicht leidt tot accommodatie

Organisatie

- Intern herschikken en verbinden schema's (bv. “gooi”schema + dicht/ver)

- **Sensorimotorisch Stadium**

Geboorte tot 2 jaar

Opbouw van schema's door sensorische en motorische exploratie

Circulaire reactie

- **Circulaire reactie** (CR) = bijzondere manier om eerste schema's aan te passen. Kind stuit onverwacht op nieuwe ervaring door eigen bewegingen. De reactie is “circulair” omdat de baby het gebeuren steeds wil herhalen.
- 3 vormen van CR:
 - (1) eigen lichaam
 - (2) voorwerpen
 - (3) produceren van nieuwe effecten (experimenteren)
- 3 stappen in sensori-motorisch denken (Stadia)
 - (1) Herhalen toevallige gebeurtenissen (1, 2, 3)
 - (2) Intentioneel gedrag (4, 5)
 - (3) Mentale voorstellingen (6)

Herhalen toevallige gebeurtenissen

Substadium 1: Inoefenen van aangeboren reflexen (geboorte – 1 maand)

- Piaget ziet aangeboren reflexen (zie Hfdst. 3) als bouwstenen van sensori-motorisch denken
- Baby's zuigen, grijpen en kijken op zelfde manier, ongeacht omstandigheden

Substadium 2: *Primaire circulaire reacties* (1 – 4 maand)

- = herhalen van toevallige handelingen om basisbehoeften te bevredigen, steeds eigen lichaam bij betrokken (bv. zuigen op duim)
- Gedrag aanpassen aan omstandigheden (bv. mond openen)

Substadium 3: *Secundaire circulaire reacties* (4 - 8 maanden)

- = herhalen van bewegingen die invloed hebben op omgeving (bv. speelgoed doen rondtollen)
- Kunnen imiteren van vaak geziene handelingen

Intentioneel gedrag

Substadium 4: Coördineren van secundaire circulaire reacties (8 – 12 maand)

- **Intentioneel** of **doelgericht gedrag** = opzettelijk coördineren van schema's om eenvoudige problemen op te lossen
- Klassiek vb. voorwerp verstoppen (2 schema's combineren: "opzijschuiven" + "grijpen")
- **Objectpermanentie** = Inzien dat voorwerpen blijven bestaan als ze uit het zicht zijn
- Ontwikkelt zich volgens Piaget in Substadium 4
- Eerst nog onvolledig:
A-niet-B fout
- Beter anticiperen op gebeurtenissen en proberen te veranderen (bv. achter moeder aankruipen en 'jengelen')
- Imiteren van gedragingen die lichtjes anders zijn dan gewoonlijk (bv. hanteren lepel)

Substadium 5: *Tertiaire circulaire reacties* (12 – 18 maanden)

- = herhalen van handelingen met variaties
- Ontdekken van nieuwe middelen door actief experimenteren (bv. stok om bij ver speelgoed te raken)
- A-niet-B fout: niet meer (op meer plaatsen zoeken)

Mentale representatie

Substadium 6: Mentale voorstellingen (18 maanden – 2 jaar)

- **Mentale voorstellingen** = interne weergave van informatie die menselijke geest kan manipuleren
- Twee vormen:
 - (1) mentale beelden
 - (2) begrippen (of concepten) (bv. "bal")
- Problemen oplossen "in het hoofd" (bv. object-zoeken met *onzichtbare verplaatsing*) (bv. voorwerp in doos)
- **Uitgestelde imitatie** = gedragingen van niet-aanwezige modellen onthouden en nadoen
- **Verbeeldingsspel** ('make-believe play') = alledaagse en ingebeelde gebeurtenissen uitbeelden
 - Interne, mentale weergave van voorwerpen, mensen, gebeurtenissen, informatie
 - Kunnen in gedachten gemanipuleerd worden
 - Maken uitgestelde imitatie en verbeeldingsspel ('make-believe play') mogelijk
- **Later onderzoek (na Piaget)**

Vele studies tonen aan dat baby's vele dingen vroeger kunnen dan Piaget beweerde
Baby's weten veel over fysieke eigenschappen van voorwerpen indien procedures gebruikt worden waarbij ze niet actief naar voorwerpen moeten zoeken

Habituatie/herstel ('habituation/recovery') onderzoek

Habituatie = als stimulus vaak/lange tijd gezien, dan vermindert aandacht; herstel = opnieuw aandacht (of dus: langer kijken)

Ingaan tegen verwachtingen ('Violation-of-expectations')

Eerst A: kind laten habitueren t.a.v. gebeurtenis uit fysieke realiteit (bv. wortel beweegt achter scherm)

Dan B: mogelijke gebeurtenis (variatie van eerste gebeurtenis waarbij wetten fysica gerespecteerd; bv. korte wortel onzichtbaar achter "scherm met venster")

Of dan C: onmogelijke gebeurtenis (variatie die ingaat tegen wetten fysica; bv. lange wortel onzichtbaar achter "scherm met venster")

Herstel (= langer kijken) bij C (onmogelijke gebeurtenis) suggereert dat baby verwonderd is over afwijking van fysieke realiteit en zich dus bewust is van dat aspect van de fysieke werkelijkheid

Object-permanentie

- Gebruik vereenvoudigde procedure ('ingaan-tegen-verwachtingen' met wortel): baby's van 3 maanden kijken al langer naar onmogelijke gebeurtenis
- Sommige taken over object-zoeken opgelost vóór andere:
 - 10 maanden: voorwerp met doek over
 - 14 maanden: hand stopt voorwerp onder doek
- A- niet-B fout: voor kinderen moeilijk om reactie te onderdrukken die voordien beloond werd (mogelijk complex systeem van factoren)
- Conclusie:
 - Vóór 12 maanden hebben baby's het moeilijk om kennis over locatie voorwerpen om te zetten in goede zoekstrategie
 - Mogelijke rol rijping hersenen
 - Belangrijk is ook grote verscheidenheid aan ervaringen waarbij kijken naar, omgang met, en zich herinneren van voorwerpen

Mentale voorstellingen

- *Uitgestelde imitatie*: vroeger !
 - 6 weken ! (imiteren gelaatsuitdrukking volwassene – zelfde dag) (Meltzoff & Moore)
 - 6 - 9 maanden: activiteiten volwassene imiteren (1 dag later – activiteitenbord)
 - 12 - 18 maanden: langere perioden (maanden) en over veranderende contexten heen
- *Problemen oplossen door analogie*: vroeger !
 - Vb. < 1 jaar: obstakel en speelgoed "pakken" met behulp van draad (en veralgemenen over situaties) (zie Figuur in boek)

• **Evaluatie van het Sensorimotorische Stadium (tabel 5.2 p.151)**

- Sommige ontwikkelingen doen zich voor op moment dat Piaget beschreef:
 - Object-zoeken, A-niet-B, verbeeldingsspel
- Vele andere ontwikkelingen lijken zich eerder voor te doen dan Piaget dacht:
 - Objectpermanentie, uitgestelde imitatie, probleem- oplossen via analogie

Sommige auteurs hebben gesuggereerd dat baby's geboren worden met *basiskennis* in verschillende domeinen van denken

- **Theorie van de basiskennis ('Core knowledge perspective')**
= kinderen worden geboren met een reeks van kennissystemen ('core domains of thought'). Ieder van deze systemen laat toe snel nieuwe, verwante info te vatten en leidt tot vroege/snelle ontwikkeling van denken
- Meerdere basisdomeinen:
 - Fysieke kennis (bv. objectpermanentie)
 - Numerieke kennis (kleine aantallen)
 - Taalkundige kennis (zie later: LAD)
 - Psychologische kennis (zie Hfdst. 6)
- Sensori-motorische activiteit helpt baby's om bepaalde vormen van kennis op te bouwen (zoals Piaget dacht)
- Maar er is ook veel meer "aangeboren uitrusting" dan Piaget dacht
- Ruime consensus over 2 dingen:
 - Vele cognitieve veranderingen gebeuren geleidelijk en continu (niet plots en onder vorm van stadia)
 - De verschillende aspecten van het denken van baby's ontwikkelen zich niet tegelijkertijd, maar elk op eigen tempo in functie van uitdagingen vanuit omgeving (zie Informatieverwerkingstheorie)

Informatieverwerking

Zie Hfdst. 1: computermodel en diagrammen ('flow charts')

- **Structuur van het informatieverwerkingssysteem**
- **Mentale strategieën:** worden toegepast op informatie die door systeem stroomt waardoor die beter onthouden en efficiënter gebruikt wordt
- Drie vormen van geheugen:
 - **Zintuiglijk geheugen ('sensory register'):** beelden en geluiden worden rechtstreeks voorgesteld en korte tijd opgeslagen
 - **Korte-termijn geheugen (of: werkgeheugen):** er wordt actief "gewerkt" op een beperkte hoeveelheid informatie door toepassing mentale strategieën (deel daarvan **Centrale uitvoerende instantie** of '**central executive**': stuurt de stroom van informatie; waar op letten, combineren oude en nieuwe informatie, selecteren, toepassen en opvolgen strategieën)
 - **Lange-termijn geheugen:** permanente opslagplaats van kennis
Capaciteit is onbeperkt
Vaak eerder problemen met *terugvinden* van informatie ('*retrieval*')
Informatie wordt in categorieën opgedeeld ('*categorized*') om beter terug te vinden
- Structuur van systeem (3 geheugens) blijft dezelfde in loop van ontwikkeling, maar toename in:
 - Capaciteit (= wat tegelijkertijd kan verwerkt worden)
 - Snelheid
- **Aandacht**
 - Efficiëntie en vermogen om focus te veranderen gaan verbeteren.
 - Minder aangetrokken tot nieuwheid, meer volgehouden aandacht na eerste jaar.

- **Geheugen**
 - Over langere tijd onthouden ('retention').
 - Herinnering ('recall') verschijnt na 1 jaar; uitstekend in tweede jaar.
 - **Herkenning ('recognition')**: opmerken dat een stimulus identiek of gelijkaardig is aan één die men vroeger gezien heeft
 - **Herinnering ('recall')**: zich iets herinneren zonder perceptuele ondersteuning (dus: mentaal beeld vorige ervaring)
- **Categorizatie**
 - Indrukwekkende perceptuele categorisatie in eerste jaar.
 - Conceptuele categorizatie in tweede jaar
- **Evaluatie Info-verwerking**
 - Zie Hfdst. 1
 - (Voor) Denken nauwkeurig geanalyseerd in zijn verschillende componenten (bv. perceptie, aandacht, geheugen)
 - (Tegen) Deze componenten worden later niet geïntegreerd in een brede, omvattende theorie over de ontwikkeling van het denken
 - (Mogelijke oplossingen):
 - Combineer informatieverwerkingstheorie met theorie Piaget
 - Dynamisch systeemdenken ('dynamic systems theory') (is wel omvattende theorie) (niet kennen voor examen!)

De sociale context van vroege cognitieve ontwikkeling

Vygotsky's Socioculturele Theorie

- **Sociale contexten** (andere mensen) dragen bij tot cognitieve ontwikkeling (zie Hfdst. 1)
- **Zone van Naaste Ontwikkeling** ('zone of proximal development' – reeks taken die kind niet alleen kan uitvoeren maar kan leren met hulp van meer ervaren partners)
- Complexe mentale activiteiten (aandacht, geheugen, problemen oplossen) vinden hun oorsprong in sociale interactie
- Meestal onderzocht bij oudere kinderen, meer recent ook bij baby's en peuters
- Vb. "duiveltje in een doosje" ('jack-in-the-box')
 - Voordoen
 - Hand kind leiden
 - Grotere afstand + gebaren
- Culturele verschillen in sociale ervaringen, zelfs vanaf 2 jaar, beïnvloeden mentale strategieën (vb. 1 activiteit vs. meerdere tegelijk)

Individuele Verschillen in Mentale Vaardigheden

Cognitieve theorieën (Piaget, informatieverwerking, Vygotsky) proberen het *proces* van de ontwikkeling te verklaren

Specialisten inzake mentale vaardigheden (tests) richten zich op cognitieve *producten* (= scores die latere prestaties voorspellen)

- **Intelligentietests**

- Bij jongere kinderen ('infant tests'): meestal perceptuele en motorische reacties, maar ook vroege taal en probleemoplossend
- De *Bayley Scales of Infant Development* omvatten (1) een 'Mental Scale' en (2) een 'Motor Scale'

- **Verwerking van scores op intelligentietests**

- Resultaten van (grote groep) mensen op elke leeftijd vormen een *normale* of *klokvormige* verdeling
 - *Normen* waarmee in toekomst anderen vergeleken worden (**Tabel 5.3 p.161**)
 - ligt achter op ontwikkeling (< 100)
 - is gemiddeld inzake ontwikkeling ($= 100$) (= 50%)
 - loopt vooruit op ontwikkeling (> 100)
 - **Intelligentiequotiënt (IQ)** is een score die toelaat om de prestatie van een kind op een intelligentietest te vergelijken met de prestaties van andere kinderen van dezelfde leeftijd

- **Voorspellen van latere intelligentie dmv intelligentietests**

- Intelligentietests voor jongere kinderen zijn slechte voorspellers van latere intelligentie omdat
 - Intelligentie schommelt (longitudinaal onderzoek)
 - Jonge kinderen snel afgeleid
 - Op jonge leeftijd tests andere inhoud (meer motorisch)

- Daarom worden scores op tests voor jonge kinderen **ontwikkelingsquotienten (OQ)** ('**developmental quotients**'; **DQ**) genoemd.

- Predictie iets beter voor zeer laag scorende baby's, daarom meestal gebruikt als *screeningsinstrumenten* (= opsporen van kinderen met problemen)
 - Taken uit theorie van informatieverwerking gebruikt als meting van mentale mogelijkheden (bv. habituatie en herstel)
 - Daarom in meest recente versie Bayley test ook opgenomen: habituatie en herstel, objectpermanentie, categorisatie

- **Vroege omgeving**

Thuisomgeving

- **Home Observation for Measurement of the Environment (HOME)** is een checklist om informatie te verzamelen over de kwaliteit van de thuisomgeving van kinderen door observatie en door interviews met de ouders
- Een fysieke omgeving die georganiseerd en stimulerend is en ouders die aanmoedigen, betrokken zijn (op hun kind) en regelmatig affectie tonen voorspellen IQ bij baby's en in vroege kindertijd (ongeacht SES of etniciteit)
- Praten met baby's en peuters is belangrijk (zie later)
- Kwaliteit van thuisomgeving (HOME) voorspelt IQ van kind bovenop effect van IQ van ouders en opleiding

Kinderopvang

- Vandaag werken meer dan 60% van de moeders met kinderen onder de 2 jaar
- Kwaliteit kinderopvang heeft belangrijke invloed op mentale ontwikkeling
- In Verenigde Staten en Canada: geen nationale regulering/financiering van kinderopvang (in Europa wel)

- Vandaar: ‘**developmentally appropriate practice**’ = geheel van normen voor opvangprogramma’s die aangepast zijn aan ontwikkelingsbehoeften en individuele behoeften van jonge kinderen
- Kinderopvang in Verenigde Staten beïnvloed door macrosysteem (individualisme, beperkte rol overheid)
- **Stimuleringsprogramma’s**
 - Kinderen in armoede: geleidelijke daling in IQ en zwakke prestaties op school (door moeilijke thuisomgeving)
 - Stimuleringsprogramma’s (‘center-based’/‘home based’)
 - Vb.: Carolina Abecedarian Project (‘center-based’)
(Carolina: de staat North Carolina (USA); ‘Abcd-arian’ = iemand die het alfabet leert, dus: een beginner) Dus: stimuleringsprogramma voor erg jonge kinderen uitgevoerd in staat North Carolina)
 - Hele jaar lang, kinderopvang van hoge kwaliteit
 - Resultaten (zie Figuur):
 - Na 12 maanden: verschil in IQ
 - Verschil blijft lang behouden (21 jaar)
 - Stimulering moet op vroege leeftijd (baby’s) beginnen

Ontwikkeling taal

- Snelle ontwikkeling:
 - (Gemiddeld) eerste woord op 12 maanden (bereik: 8 - 18 maanden)
 - Tussen 1,5 en 2 jaar: twee-woorden-zin
 - Op 6 jaar: woordenschat van 10.000 woorden
- **Drie Theorieën over Taalontwikkeling**
 - **Behaviorisme**
 - B. F. Skinner: Taalontwikkeling is volledig toe te schrijven aan invloeden uit omgeving
 - Door *operante conditionering* versterken ouders die klanken van hun baby’s die het meest lijken op woorden
 - *Imitatie* van hele zinnen of uitspraken
 - Imitatie gecombineerd met operante conditionering
 - Probleem: kinderen genereren spontaan vele uitspraken die niet versterkt werden en die niet geïmiteerd zijn
 - **Nativisme**
 - Noam Chomsky ‘**language acquisition device**’ (**LAD**) = een aangeboren systeem dat een geheel van regels omvat dat gemeenschappelijk is aan alle talen. Dit systeem laat kinderen toe (ongeacht welke taal ze horen) om te begrijpen en te spreken op een door regels gedreven manier, zodra ze genoeg woorden hebben opgepikt.
 - (Voor) Over hele wereld: kinderen bereiken mijlpalen inzake taal in gelijkaardige volgorde
 - (Voor) Kinderen geïsoleerd opgevoed: blijvende taalproblemen (dus: *gevoelige periode* voor taalontwikkeling)
 - (Tegen) Het gemeenschappelijke grammaticale systeem voor alle talen is niet gevonden
 - (Tegen) Taalontwikkeling verloopt niet snel, maar geleidelijk

Interactionisme

- Taal ontwikkelt zich door *interacties* tussen aangeboren capaciteiten en invloeden vanuit omgeving
- Sociale context is belangrijk
- Aangeboren capaciteiten, een sterk verlangen om met anderen om te gaan, en een rijke taal- en sociale omgeving dragen (alledrie) bij tot taalontwikkeling
- Er bestaan nogal wat varianten van deze theorie
- (Voor) Veel evidentie steunt deze theorieën
- (Tegen) Geen van deze theorieën is al volledig getoetst
- **Voorbereiding op Praten**
 - Vocalisaties en brabbelen**
 - Vocalisaties ('Cooing')**
 - Rond 2 maanden maakt baby klinkerachtige geluiden (vb. 'ooo' of 'aaa')
 - Brabbelen ('babbling')**
 - Vanaf 4 maanden medeklinkers toegevoegd en medeklinkerklinker combinatie herhaald in lange reeksen (vb. 'bababababa' of 'dadadadada')
 - Om verder te ontwikkelen, moet baby menselijke spraak kunnen horen
 - Ontdekken en produceren betekenisvolle taaleenheden
 - Experimenteren met vele klanken
 - Echt gaan communiceren**
 - *Gedeelde aandacht*
 - Vanaf 4 maanden: baby kijkt in zelfde richting als volwassene
 - Volwassenen kijken in zelfde richting als baby en benoemen omgeving
 - Leren: begrijpen taal, produceren van woorden en ontwikkeling woordenschat
 - *Geven en nemen*
 - Spelletjes waarbij spelers elk om beurt meedoen: handjeklap ('pat-a-cake') en kiekeboe ('peekaboo')
 - Leren: Inzicht in beurtelings karakter ('turn-taking') van conversatie
 - *Preverbale gebaren*
 - Gebruikt om gedrag van anderen te beïnvloeden
 - Leren: taal leidt tot gewenste resultaten
- **Eerste woorden**
 - 6 maanden: als luisteren, dan 'mama' en 'papa' onderscheiden (Tv-experiment)
 - 12 maanden: eerste woorden
 - Belangrijke mensen ("mama", "papa")
 - Alles wat beweegt ("auto", "bal", "kat")
 - Bekende handelingen ("Da-da", "op", "meer")
 - Resultaten bekende handelingen ("vuil", "nat", "heet")
 - Sommige woorden: samenhang met cognitieve prestaties
Vb. objectpermanentie: "alles weg", "allemaal weg" ('all gone')
 - Kinderen gemotiveerd om woorden te leren die relevant zijn voor probleem-oplossen; ook rol van emoties
- Onderextensie**
 - Woord wordt toegepast op kleiner aantal voorwerpen of gebeurtenissen dan waarvoor het geschikt is (= term wordt te eng toegepast)
 - Vb. "beer" is enkel eigen teddybeer en niet dier in zoo
- Overextensie**

- Woord wordt toegepast op bredere verzameling van voorwerpen of gebeurtenissen dan waarvoor het geschikt is (= term wordt te breed toegepast)
- Vb. “auto” = personenwagens, vrachtwagens, treinen, bussen, ...
- Kinderen gaan over tot overextensies, omdat ze zich het juiste woord niet kunnen herinneren
- Onderscheid
 - Spreken (*‘production’*) (vaker overextensies)
 - Begrijpen (*‘comprehension’*) (minder vaak overextensies)
- **Twee-woorden zin**
 - **Telegramstijl:** slechts twee woorden, (zoals in telegram) de kortere en minder belangrijke woorden worden eruit gelaten
 - Vaak eenvoudige vorm:
 - Willen + X
 - Meer + X
 - Vele vroege combinaties van woorden beantwoorden niet aan regels grammatica van volwassenen
 - Als regels wel gevolgd dan gewoonlijk kopie van paren van woorden die volwassenen gebruiken
- **Individuele Verschillen in Taalontwikkeling**
 - **Taal gericht naar het kind (*‘Child directed speech’*)** = vorm van communicatie met korte zinnen, hoge stem, overdreven expressiviteit, duidelijke uitspraak, duidelijk afgescheiden pauzes tussen (zins)onderdelen, en herhalen van nieuwe woorden in nieuwe contexten
 - Geslacht: meisjes lopen (licht) vooruit op jongens inzake vroege ontwikkeling woordenschat
 - Persoonlijkheid: bv. gereserveerd (teruggetrokken) dan later beginnen praten
 - Stijl van praten
 - **Referentiële stijl** = vroege woordenschat bestaat vooral uit woorden die verwijzen naar voorwerpen
 - Snellere toename van woordenschat
 - Visie op taal = woorden dienen om naar voorwerpen te verwijzen
 - Verkennen actief voorwerpen (en ouders steunen dat)
 - **Expressieve stijl** = gebruiken veel meer voornaamwoorden (bv. “ik”) en sociale uitdrukkingen of zegswijzen (bv. “dank u”)
 - Visie op taal = woorden dienen om over de gevoelens en behoeften van mensen te praten
 - Zijn meer sociaal (en ouders ondersteunen dat)
 - Ook invloed cultuur (bv. Engelse – Chinese taal)
 - Taalachterstand (**tabel 5.4 p.166**)
 - Ouders kunnen zich zorgen maken als:
 - het kind opvallend sterk achterloopt op taalnormen
 - 2 maand: vocalisaties (*‘cooing’*)
 - 4 maand: brabbelen
 - 8-12 maand: brabbelen als volwassen taal (bv. intonatie)
 - 12 maand: eerste herkenbare woord
 - 18-24 maanden: woordenschat 50-200 woorden
 - 20-26 maanden: twee woorden combineren
 - Bv. Laat brabbelen: trage ontwikkeling taal (interventie nodig)
 - Bv. Op 2 jaar nog geen richtlijnen kunnen volgen of gedachten moeilijk onder woorden brengen: mogelijk probleem met gehoor of taalstoornis (behandeling nodig)

- **Ondersteunen van Vroege Taalverwerving**
 - *Taal gericht op kind ('child-directed speech')* (zie eerder)
 - Moeders die niet goed horen vertonen in hun gebarentaal met baby's een gelijkaardige stijl van communiceren
 - Kinderen vertonen een voorkeur voor 'child-directed speech' (CDS) vanaf hun geboorte
 - De mate waarin ouders hun CDS bijsturen in functie van de behoeften van hun kind, stimuleert begrijpen van taal
 - *Om beurten praten ('give-and-take')* in conversatie; voorspelt taalontwikkeling en (latere) schoolprestaties
 - CDS en om beurten praten creëren een *Zone van de Naaste Ontwikkeling* waarin taal gaat uitbreiden

Development Through the Lifespan

Hfdst 6: Emotional and Social Development in Infancy and Toddlerhood

Erikson's psychosociale theorie

- Belangrijke bijdrage van psychoanalytische theorie van Freud is het vatten van de essentie van de ontwikkeling van de persoonlijkheid in elke fase van het leven
- Belangrijkste neo-Freudiaanse theorie: Erik Erikson
- **Basisvertrouwen tegenover wantrouwen**
 - Freud: eerste levensjaar = orale fase: behoefte aan voeding en orale stimulatie is cruciaal
 - Erikson: goed verloop ontwikkeling hangt af van kwaliteit van gedrag van moeder tijdens voeden

- **Basisvertrouwen tegenover wantrouwen** is basisconflict eerste levensjaar. Dilemma opgelost als eindbalans verzorging welwillend en liefdevol is
- **Autonomie tegenover schaamte en twijfel**
 - Freud: tweede fase = anale fase, instinctieve energieën (driften) gericht op anaalstreek
 - Erikson: **autonomie tegenover schaamte en twijfel** is basisconflict van peuterleeftijd
 - Positieve oplossing als ouders gepaste begeleiding geven en redelijke keuzes aanbieden
 - Als kinderen in eerste levensjaren te weinig vertrouwen ontwikkelen in verzorgingsfiguren en geen gezond gevoel van individualiteit hebben, dan basis gelegd voor latere aanpassingsproblemen

Ontwikkeling van emoties

- Emoties spelen belangrijke rol in ontwikkelingen die Erikson belangrijk vond (bv. relaties met verzorgers, verkennen omgeving, ontdekking van het zelf)
- **Eerste Verschijning van Basis-Emoties**
 - **Basisemoties** zijn universeel bij mensen, hebben lange geschiedenis in evolutie (bevorderen overleving), en kunnen rechtstreeks afgeleid worden uit gelaatsuitdrukkingen (zoals geluk, belangstelling, verrassing, angst, woede, droefheid en afkeer).
 - In begin bij baby: weinig differentiatie. Twee globale toestanden van opwinding ('arousal'): aantrekking tot aangename stimulatie en terugtrekken van onaangename stimulatie
Geleidelijk aan worden emoties duidelijke, goedgeorganiseerde signalen

Geluk

- Verbindt ouders en baby met elkaar en bevordert de competentie van het kind
- Glimlach
 - Eerste weken: als voldaan ('buikje vol')
 - 6 – 10 weken: eerste **sociale glimlach** uitgelokt door menselijk gelaat
 - hangt samen met toenemende gevoeligheid voor visuele patronen
- Lach
 - 3 – 4 maanden: als reactie op actieve stimuli (spel)
 - 10 – 12 maanden: verschillende vormen

Woede en angst

Woede

- Uitdrukkingen ervan nemen toe in frequentie/intensiteit

Angst

- Neemt toe in tweede helft eerste levensjaar
- Meest frequente uitdrukking is die tegenover onbekende volwassenen = **vreemdenangst**
- Hangt af van meerdere factoren: temperament kind, vroegere ervaringen met vreemden, en situatie.
- Waarom toename met leeftijd?
 - is adaptief bij verkenning omgeving (overleving)
 - cognitieve ontwikkeling (zie Piaget: intentioneel gedrag)
 - invloed cultuur (door opvoedingspraktijken)
- **Begrijpen en reageren op emoties van anderen**
 - In begin: vaststellen van emoties van anderen door tamelijk automatisch proces van

emotionele besmetting

- 7 – 10 maanden: gelaatsuitdrukkingen gezien als georganiseerde patronen en emotie in stem met overeenkomstige gelaatsuitdrukking in verband brengen
- **Sociale bevestiging zoeken ('social referencing')** = kind baseert zich op emotionele reactie van vertrouwenspersoon om te beslissen hoe te reageren in onzekere situatie
- Vormt krachtige methode om over omgeving te leren door onrechtstreekse ervaring
- In peuterleeftijd: emotionele signalen gebruiken om interne toestanden van anderen af te leiden en richting te geven aan eigen handelen
- **Zelf-Bewuste Emoties**
 - Schaamte; verlegenheid; schuld; jaloersheid; trots
 - Komen naar voren rond midden tweede jaar ('self-awareness') (zie later)
 - Behoefte aan richtlijnen volwassenen over wanneer je ze voelt
 - **Zelfbewuste emoties ('self-conscious emotions')** = omvatten een kwetsen van of een versterking van ons gevoel een eigen zelf te zijn ('sense of self')
 - Vormen dus, naast de basisemoties, een tweede reeks van emoties die van een hogere orde zijn
 - Spelen een belangrijke rol in gedragingen van kinderen die verband houden met prestaties en in morele gedragingen
 - Situaties waarin ouders deze emoties aanmoedigen verschillen van cultuur tot cultuur
- **Emotionele Zelf-Regulering**
 - Jonge kinderen vertrouwen op verzorgers om hen te troosten.
 - Zelfregulering neemt toe in eerste jaar, met ontwikkeling hersenen.
 - Verzorgers dragen bij tot stijl van zelfregulering van kind.
 - **Emotionele zelfregulering** = de strategieën die we gebruiken om onze emotionele toestand tot een comfortabel niveau te brengen zodat we onze doelen kunnen bereiken
 - Eerste maanden: slechts beperkt vermogen om emoties te reguleren
 - Verzorgers dragen bij tot stijl van emotionele zelfregulering van kind
 - Ouders leren aan wat sociaal aanvaard is (positieve emoties vaker imiteren dan negatieve)
 - Geslachts- en cultuurverschillen (jongens en collectivistische culturen minder emotie-expressie)
 - 2de levensjaar: voorstellingsvermogen (Piaget) en taal

Temperament

- **Temperament** = stabiele individuele verschillen in kwaliteit en intensiteit van
 - Emotionele reacties
 - Activiteitsniveau
 - Aandacht
 - Emotionele zelfregulering
- Thomas & Chess: bekendste longitudinale studie over temperament (sinds 1956)
- Resultaten studie:
 - temperament voorspelt psychologische aanpassing
 - opvoedingsstijl ouders beïnvloedt emotionele stijl kind
- **Structuur van Temperament**
 - **Gemakkelijk (40%)**
 - komt als baby snel tot regelmatige gewoonten ('routines')
 - is meestal opgewekt
 - past zich makkelijk aan aan nieuwe ervaringen

- **Moeilijk (10%)**
 - is onregelmatig inzake dagelijkse gewoonten ('routines')
 - reageert negatief en intens
 - past zich traag aan aan nieuwe ervaringen
- **'Slow-to-Warm-up' (15%)**
 - is niet actief
 - reageert matig en weinig intens op omgeving, negatieve stemming
 - past zich traag aan aan nieuwe ervaringen
- **Niet-geclassificeerd (35%)**
 - Vertonen een unieke combinatie van temperamentkenmerken
- Problemen
- Meeste bij moeilijk kind: angstig teruggetrokken gedrag en agressief gedrag in vroege en middenkindertijd (= LO)
- Ook bij 'slow-to-warm-up': overdreven angstig en traag gedrag op school en in groep leeftijdgenoten
- Rothbart
 - Recenter model van structuur temperament
- **Metten temperament**
 - Methoden
 - Interviews met of vragenlijsten voor ouders
 - Gedragsbeoordelingen door mensen die het kind kennen (kinderdokters (= pediaters), leraren, ...)
 - Rechtstreekse observatie door onderzoekers
 - Waarde
 - Beoordelingen ouders vaak onder kritiek (vooringenomen en subjectief)
 - Maar correleren wel (matig) met gedragsobservaties

Biologische Basis voor Temperament

Geremd, Schuchter

- Reageert negatief, terugtrekken van nieuwe stimuli
- (Niet kennen): Hoge hartslag, veel stresshormonen, & stresssymptomen
- (Niet kennen): Hogere activiteit frontale cortex: rechterhersen helft

Niet-geremd, Sociaal

- Reageert positief, toenadering tot nieuwe stimuli
- (Niet kennen): Lage hartslag, weinig stresshormonen & stresssymptomen
- (Niet kennen): Hogere activiteit frontale cortex: linkerhersen helft

- **Stabiliteit temperament**
 - Begrip "temperament" impliceert stabiliteit
 - Vele studies geven steun aan idee van stabiliteit op lange termijn
 - Maar stabiliteit is meestal laag tot matig
 - Vele kenmerken (bv. schuchterheid, sociabiliteit) enkel stabiel voor extreme waarden
 - Eén belangrijke reden daarvoor is dat temperament zelf ontwikkelt (bv. betekenis activiteitsniveau verandert)
 - Predictie op lange termijn lukt pas vanaf het tweede levensjaar en later
 - De veranderingen bij vele kinderen suggereren dat ervaringen de kenmerken van temperament (die een biologische basis hebben) kunnen wijzigen
- **Genetische invloeden**

- Het begrip “temperament” impliceert een genetische basis
- Eeneiige tweelingen meer gelijkaardig dan twee-eiige tweelingen inzake temperament
- Maar slechts 50% van individuele verschillen terug te voeren op genetische verschillen
- Etnische verschillen: Aziatische baby’s minder actief, minder irriteerbaar, maken minder geluid en makkelijker te troosten dan blanke baby’s
- Geslachtsverschillen: Jongens meer actief en durven meer (meisjes meer angstig en terughoudend)
- **Omgevingsinvloeden**
 - Etnische verschillen: Sommige verschillen in temperament worden aangemoedigd door culturele overtuigingen en culturele praktijken (bv. verzorgend gedrag moeders) bv. Aziatische moeders troosten meer en blanke moeders stimuleren meer (van afhankelijkheid naar autonomie)
 - Geslachtsverschillen: Verschillende perceptie (binnen eerste 24 uur !) en verschillende verzorging/opvoeding (zonen meer aangemoedigd actief te zijn en dochters om hulp en fysieke nabijheid te zoeken)
 - Ouders zoeken naar en beklemtonen verschillen in persoonlijkheid tussen hun kinderen (door vergelijkingen)
 - Conclusie: Complexe interactie tussen genetica en omgeving
- **‘Goodness-of-fit’ model**
 - **Goodness-of-fit** (Thomas & Chess) (Model van de “goede overeenkomst” tussen temperament en omgeving) = Model dat verklaart hoe temperament en omgeving samen tot gunstige resultaten kunnen leiden. Men richt een opvoedingsomgeving in waarin het temperament van elk kind erkend wordt en tegelijk meer aangepast functioneren aangemoedigd wordt.
 - Model verklaart waarom moeilijke kinderen vaak problemen hebben (bv. Midden-SES: moeilijk kind vanaf 2de levensjaar vaak gestraft, nog meer weerstand)
 - Goodness-of-fit hangt ook af van culturele waarden bv. schuchter zijn; Westen = sociale incompetentie; China = grote sociale maturiteit en inzicht
 - “Goede overeenkomst” best snel gevonden

Ontwikkeling van Gehechtheid

- **Gehechtheid** = de sterke, affectieve band die we hebben met bijzondere mensen in ons leven. Deze band zorgt ervoor dat we plezier en vreugde beleven als we met hen omgaan en dat we getroost worden door hun nabijheid in tijden van stress.
- Oudere theorieën
 - *Psychoanalyse*: voeding is primaire context waarin deze band wordt uitgebouwd
 - *Behaviorisme*: tijdens voeding ontwikkelt baby voorkeur voor aanrakingen door moeder
- Maar: Experiment babyapen verkiezen “zachte moeder” (‘terry-cloth’) boven “draadmoeder” (‘wire-mesh’) onafhankelijk van voeding
- **Ethologische theorie**
 - John Bowlby
 - **Ethologische theorie** = de emotionele band van de baby met de verzorgingsfiguur is een gedrag dat in de evolutie naar voor is gekomen (‘evolved response’) en overleving bevordert

- Is nu de meest aanvaarde theorie over gehechtheid
 - Aangeboren gedragingen kind (bv. lachen, brabbelen, huilen) zijn sociale signalen die de verzorger ertoe aanzetten om met de baby om te gaan en voor hem/haar te zorgen
 - Geleidelijk aan (in 4 fasen) ontwikkelt zich een echte emotionele band
 - Fase 1: *Nog geen gehechtheid* (geboorte - 6 weken)
 - ('Pre-attachment phase')
 - uitzenden aangeboren signalen
 - Vertrouwde verzorger en onbekende: geen verschil
 - Fase 2: *Beginnende gehechtheid* (6 weken tot 6-8 maanden)
 - ('Attachment-in-the-making')
 - Begin van differentiële reactie
 - Gevoel van (*basis*)vertrouwen
 - Nog steeds geen reactie op scheiding (separatie) van moeder
 - Fase 3: *Duidelijke gehechtheid* (6-8 maanden tot 18 maanden -2 jaar)
 - ('Clear-cut attachment')
 - Gehechtheid aan vertrouwde verzorger is duidelijk aanwezig
 - **Separatieangst** = kind raakt van streek wanneer de persoon waarop het is gaan vertrouwen, weggaat (tussen 6 en 15 maanden)
 - Baby wil aanwezigheid verzorger bestendigen (bv. volgen en op schoot klimmen)
 - **Veilige uitvalsbasis** = vertrouwde verzorger is punt van waaruit de omgeving verkend wordt en waar men naar kan terugkeren voor emotionele steun
 - Fase 4: *Ontstaan van wederkerige relatie* (vanaf 18 maanden - 2 jaar)
 - ('Formation of reciprocal relationship')
 - Voorstelling en taal
 - **Intern werkmodel** = geheel van verwachtingen over beschikbaarheid gehechtheidfiguren en kans dat ze hulp zullen bieden in stressmomenten. Model voor alle latere intieme relaties.
 - **Metten van de veiligheid van gehechtheid**
 - **Vreemde situatie** ('Strange Situation') = veel gebruikte techniek om kwaliteit van gehechtheid te meten tussen 1 en 2 jaar
Principes:
 - (1) Veilig gehechte kinderen gebruiken ouder als veilige uitvalsbasis om onbekende speelkamer te verkennen
 - (2) Als ouder weggaat, biedt onbekende volwassene minder troost
- Daarom veel aandacht voor fasen van
- (1) scheiding van ouder en
 - (2) hereniging met ouder
- Vreemde situatie
Fase	Gebeurtenissen
1	Introductie in speelkamer
2	Ouder zit neer en kind speelt
3	Vreemde komt binnen, zit neer, praat met ouder
4	Ouder gaat buiten, vreemde reageert op/troost kind
5	Ouder komt weer binnen. Vreemde gaat weg
6	Ouder verlaat weer kamer. (Kind is alleen)
7	Vreemde komt binnen en probeert te troosten
8	Ouder komt binnen, wekt belangstelling speelgoed
- 4 Patronen van gehechtheid
 - **Veilige gehechtheid**
 - gebruik ouder als veilige uitvalsbasis

- separatie: huilen/niet-huilen, maar voorkeur voor ouder
- hereniging: actief contact zoeken, huilen vermindert
- **Vermijdende** gehechtheid ('avoidant')
 - niet-responsief t.o.v. ouder
 - separatie: geen 'distress', zelfde reactie op vreemde als op ouder
 - hereniging: vermijden ouder, traag in begroeten, als opgepakt, dan zich niet vasthouden aan moeder
- **Afwerende** gehechtheid ('resistant')
 - zoeken nabijheid ouder, weinig exploratie
 - (separatie: huilen)
 - hereniging: woede en verzet, soms duwen en slaan van ouder; blijven huilen, moeilijk te troosten
- **Gedesorganiseerd/gedesoriënteerde** gehechtheid
 - vertonen grootste onveiligheid
 - hereniging: hele reeks verwarde en tegenstrijdige gedragingen (blik afwenden, vlakke, depressieve emotie, "bevroren" houdingen)
- **Stabiliteit van gehechtheid en cultuurverschillen**

Stabiliteit van gehechtheid

 - Kwaliteit van gehechtheid is meestal veilig en stabiel voor baby's uit midden-SES in gunstige levensomstandigheden
 - Overgang van onveilig naar veilig: meestal moeders die goed aangepast zijn en met positieve relaties (familie, vrienden)
 - Lage-SES, veel stress en weinig steun: van veilig naar onveilig of van ene vorm van onveilig naar andere vorm onveilig
 - Conclusie: veilig gehechte baby's behouden hun status vaker dan niet-veilig gehechte baby's
 - Uitzondering: gedesorganiseerd/gedesoriënteerd: zeer stabiel over 2de levensjaar

Cultuurverschillen

 - Crosscultureel onderzoek toont aan dat gehechtheidpatronen anders moeten geïnterpreteerd worden in andere culturen (zie Figuur)
 - Duitse ouders:
 - moedigen kinderen aan tot onafhankelijkheid
 - vermijdende gehechtheid komt vaker voor
 - Japanse ouders:
 - laten kinderen zelden alleen bij vreemden
 - afwerende gehechtheid komt meer voor (Vreemde situatie leidt tot meer stress)
 - In alle culturen: Veilige gehechtheid komt vaakst voor
- **Factoren die Invloed hebben op Veilige Gehechtheid**

Mogelijkheid voor gehechtheid

 - Geen mogelijkheid: bij kinderen opgenomen in instelling
 - Gevolgen: emotionele problemen, huilen, zich terugtrekken, gewichtsverlies, slaapproblemen
 - Problemen niet door scheiding van moeder maar doordat ze geen band konden vormen met één of enkele volwassenen
 - Later geadopteerd; wel goede band met adoptie-ouders (eerste gehechtheidband op 4-6 jaar!)
 - Maar emotionele en sociale problemen (o.a. weinig vrienden)

- Dus: volledig normale ontwikkeling gehechtheid hangt mogelijk af van kunnen vormen van nauwe band met verzorgers in eerste levensjaren

Kwaliteit van opvoeding

- **Sensitieve opvoeding** = snel, consistent, en op de juiste manier omgaan met baby's en ze zacht en vol zorg vasthouden
- Vertoont matige samenhang met gehechtheid
- Onveilig gehecht: ouders houden niet van fysiek contact, gaan onhandig om met baby, gedragen zich routinematig
- **Interactiesynchronie** = een nauwkeurig afgestelde "emotionele dans" waarbij de verzorger reageert op signalen kind op een goedgetimed, ritmische en gepaste manier. Beide partners stellen ook hun emotionele toestanden op elkaar af, vooral de positieve.
- vermijding ('avoidant'):
 - overstimulerende of intrusieve opvoeding
 - vermijden is ontsnappen daaraan
- Afwerend ('resistant'):
 - gebrek aan betrokkenheid (inconsistente opvoeding: niet reageren op signalen, maar exploratie onderbroken)
 - afweren is overafhankelijkheid of woede
- Gedesorganiseerd/gedesoriënteerd:
 - vaak mishandeling (maar bij alle 3 onveilige vormen)
 - vaak depressieve moeders

Opvoeding erg inadequaat, dan goede voorspeller van verstoorde gehechtheid

Kenmerken van kind

- Vroeggeboorten, geboortecomplicaties en ziekten bij pasgeborene hangen samen met onveilige gehechtheid bij armoedegezinnen onder stress
- Temperament van kind hangt niet duidelijk samen met kwaliteit van gehechtheid
- Interventieonderzoek: training in sensitieve opvoeding kan effect negatieve kenmerken tegengaan
- Belangrijke reden waarom kenmerken kind niet sterk samenhangen met gehechtheid is dat hun invloed afhangt van 'goodness-of-fit'
- *Vele* kenmerken kind kunnen leiden tot veilige gehechtheid, zolang de verzorger maar sensitief is en de opvoeding aanpast aan de behoeften van het kind

Omstandigheden gezin

- Stress en instabiliteit in gezin leidt tot onveilige gehechtheid; sociale steun vermindert stress en bevordert veilige gehechtheid
- Interne werkmodellen ouders (met grootouders)
- Ouders die objectiviteit en evenwicht vertonen in hun beschrijving van eigen ervaringen kindertijd hebben veilige baby's
- Ouders die deze ervaringen onbelangrijk vinden of woedend en in verwarring deze ervaringen beschrijven, hebben onveilig gehechte baby's
- Maar interne werkmodellen zijn *gereconstrueerde herinneringen*, invloed van vele factoren in levensloop
- Door onze vroege opvoeding zijn we niet voorbestemd om (in)sensitieve ouders te worden
- **Meervoudige Gehechtheid**
 - Bowlby: kinderen hechten zich aan één gehechtheidfiguur (vaak moeder). Deze neiging

neemt af in 2de levensjaar.

Vaders

- Sensitieve verzorging door vader voorspelt veilige gehechtheid
- Moeders: meer lichamelijke verzorging; vaders: meer spelen
- Moeders en vaders spelen ook anders met kind
- Dit beeld (“moeder als verzorger” en “vader als speelkameraad”) is veranderd in sommige gezinnen doordat vrouwen werken
- Vaders die erg betrokken zijn bij opvoeding kinderen zijn minder stereotiep in opvatting geslachtsrollen, hebben sympathieke, vriendelijke persoonlijkheid, en zien ouderschap als verrijkende ervaring
- Warme, voldoende huwelijksrelatie ondersteunt betrokkenheid op kinderen, vooral belangrijk voor vaders

Broers en zussen

- 80% van Amerikaanse kinderen heeft minstens één broer of zus
- Geboorte jongere broer/zus: Vaak moeilijke ervaring (bv. “aanklampend” gedrag); ook positieve reacties
- Conflict tussen broers/zussen neemt toe als één van hen zeer emotioneel is of zeer actief
- Veilige gehechtheid (moeder – kind) en warmte t.o.v. kinderen hangt samen met positieve interactie tussen broers/zussen, terwijl afstandelijkheid samenhangt metrijvingen tussen broers/zussen
- Speciale momenten voorzien met oudste kind (uitleggen behoeften jongste kind) draagt bij tot harmonische relaties tussen broers/zussen

• **Gehechtheid en Latere Ontwikkeling**

- Veilige gehechtheid hangt samen met positieve ‘outcomes’ in:
 - Kleuterschool
 - Middenkindertijd (= LO)
- *Continuïteit van opvoeding* zou band kunnen vormen tussen gehechtheid kind en latere ontwikkeling.

Latere ontwikkeling

- Veilig gehecht: hoge zelfwaardering, sociaal competent, werkt goed samen, populair
- Vermijdend (‘avoidant’): geïsoleerd, weinig contacten
- Afwerend (‘resistant’): storend en moeilijk gedrag
- Gedesorganiseerd/gedesoriënteerd: grote vijandigheid en agressie
- Causale verbanden nog niet aangetoond
- Mogelijk *continuïteit van opvoeding* bepalend of veilige gehechtheid verbonden zal zijn met latere ontwikkeling
- Conclusie: Vele factoren spelen een rol
- Daarom: Gehechtheid alleen te begrijpen binnen ecologische systeembenadering (Bronfenbrenner; zie Hfdst. 1)

Zelf-ontwikkeling gedurende de eerst twee levensjaren

• **Zelf-Bewustzijn**

Ik-zelf en Mij-zelf

Ik-zelf

- Gevoel van zichzelf als handelende instantie (‘agent’)

- Afgescheiden van de omgeving/ de wereld
- Kan eigen gedachten en handelingen onder controle houden

Mij-zelf

- Gevoel van zichzelf als object van kennis en evaluatie
- Kwaliteiten die het zelf uniek maken:
 - Lichamelijke kenmerken
 - Bezittingen
 - Houdingen, overtuigingen, persoonlijkheid
- Eerste stap: bewustzijn lichaam als eigen entiteit
 - 2 video's van eigen trappelende beentjes (eigen perspectief en perspectief observator); meer kijken naar perspectief observator
- Ik-zelf komt eerst
 - begin ligt in inzicht dat eigen handelingen voorspelbare acties veroorzaken van voorwerpen (en van andere mensen)
 - ouders die kinderen aanmoedigen om te exploreren en te reageren op hun signalen hebben baby's die eerder een ik-zelf vertonen
- Mij-zelf komt later (2de levensjaar)
 - bv. rode stip op neus, in spiegel zien, dan neus aanraken
 - zichzelf herkennen op foto's
- Beide vormen (ik en ij) bevordert door sensitieve opvoeding

Zelfbewustzijn

- Kind wordt verlegen en beschaamd (zie eerder: zelfbewuste emoties)
- Eerste pogingen om perspectief anderen te begrijpen
- Zelfbewustzijn gaat samen met **empathie** = het vermogen om de emotionele toestand van iemand anders te begrijpen en *mee te voelen* of emotioneel op een gelijkaardige manier te reageren
 - Vb. anderen troosten (op manieren waar men zelf troost in vindt)
- **Zelf-categorisatie** Taal !
 - Mij-zelf: zichzelf vergelijken met anderen
 - Tussen 18 en 30 maanden: zichzelf en anderen indelen in categorieën van leeftijd, geslacht en goed en slecht
- **Zelf-Controle**

- = Vermogen om weerstand te bieden aan impulsen (tot sociaal niet-aanvaard gedrag)
- Verschijnt rond 18 maanden
- neemt toe in vroege kindertijd (weerstand tegen verleiding)
- Individuele verschillen zijn blijvend:
 - Geslacht
 - Sensitieve verzorging

Gehoorzaamheid ('Compliance')

- = Begrijpen van en gehoor-zamen aan wensen en normen van verzorgings-figuren
- Verschijnt tussen 12 en 18 maanden
- Peuters bevestigen hun autonomie door soms niet te gehoorzamen
- Warme, sensitieve zorg doet gehoorzaamheid toenemen

Hulp bij Ontwikkeling Gehoorzaamheid en Zelf-Controle

- Reageer met sensitiviteit en ondersteuning
- Kondig veranderingen in activiteiten vooraf aan

- Geef veel aanwijzingen ('prompts') en herinneringen ('reminders')
- Versterk zelf-controlerend gedrag
- Moedig volgehouden aandacht aan
- Ondersteun de taalontwikkeling development
- Breid regels geleidelijk uit

Development Through the Lifespan

Hfdst 7: Physical and Cognitive Development in Early Childhood

Lichamelijke ontwikkeling (p. 204-215)

NIET KENNEN

Cognitieve ontwikkeling (pp. 216-238)

Piagets Preoperationele Stadium

- 2 tot 7 jaar
- Vooruitgang in mentale representatie (symbolen)
- Verbeeldingsspel

Ontwikkeling van Verbeelding

Met toenemende leeftijd, wordt 'make-believe' geleidelijk aan:

- Meer los van reële levensomstandigheden (Taal)
- Minder gecentreerd op zichzelf
- Meer complex:

Sociodramatisch spel = het verbeeldingsspel dat samen met anderen gespeeld wordt; vanaf 2,5 jaar en snelle ontwikkeling in volgende jaren (samen creëren en coördineren van verschillende rollen in complex verhaal ('plot'))

Voordelen verbeeldingsspel:

- Piaget: Inoefenen en versterken van voorstellingsschema's
- Andere auteurs: ook andere voordelen
bv. meer sociaal competent
bv. versterken van vele cognitieve vaardigheden

- **Beperkingen preoperationele denken**

- Piaget beschrijft kleuters in termen van wat ze *niet kunnen* en niet in termen van wat ze *wel kunnen*
- *Preoperationeel* = nog niet in staat tot *operaties* = mentale handelingen die beantwoorden aan logische regels
- Denken van kinderen in dit stadium is rigide, is op elk moment beperkt tot één aspect van de situatie en sterk beïnvloed door de manier waarop de dingen zich voordoen (of eruit zien) op dat ene moment

Egocentrisme

- **Egocentrisme** = de symbolische gezichtspunten van andere mensen niet kunnen onderscheiden van het eigen gezichtspunt
- Demonstratie: *drie bergen probleem*
Kind moet foto uitkiezen die aangeeft hoe pop (met ander gezichtspunt) de 3 bergen ziet; kind kiest foto die eigen gezichtspunt weergeeft
- Andere uiting van egocentrisme is **animistisch denken** = de overtuiging dat niet-levende objecten kwaliteiten (of eigenschappen) van levende wezens hebben, zoals gedachten, wensen, gevoelens en bedoelingen
- bv. de zon is boos en jaagt de wolken weg
- Voor Piaget: door egocentrisme kan kind onvoldoende accommoderen (= eigen foutief redeneren aanpassen aan realiteit)

Conservatieproef

- **Conservatie** = de idee dat bepaalde fysieke eigenschappen van voorwerpen dezelfde blijven, zelfs wanneer hun uiterlijke verschijningsvorm verandert
- vb. aantal, lengte, hoeveelheid, gewicht
- Verloop conservatieproef (zie Figuur)
Conservatie van hoeveelheid (vloeistof = water)
- 2 identieke glazen, evenveel water (kind bevestigt dit)
- inhoud van één glas in korter, breder glas overgegoten
- vraag: Beide evenveel water of water nu anders?
- antwoord kind (preoperationeel): Is nu anders
bv. "Hier minder omdat water lager staat" (kort glas)
of "Hier meer want is helemaal uitgespreid" (kort glas)

Beperkingen inzake Conservatie

- **Centratie** – Aandacht richten op één aspect en andere verwaarlozen (bv. enkel hoogte en

niet breedte van glas)

- **Onomkeerbaarheid** – Kan een reeks van stappen niet in gedachten omkeren

Hiërarchische classificatie

- **Hiërarchische classificatie** = organiseren van voorwerpen in klassen en subklassen (waar een hiërarchische relatie tussen bestaat) op basis van gelijkenissen en verschillen
- Verloop van klasseninclusie taak (zie Figuur)
 - 16 bloemen, 4 blauwe en 12 gele
 - Vraag: “Zijn er meer gele bloemen of meer bloemen?”
 - Antwoord kind (preoperationeel): “Er zijn meer gele bloemen”
 - Kind ziet niet in dat zowel de gele als de blauwe bloemen (de 2 subklassen) opgenomen zijn (of geïnccludeerd zijn) in de omvattende klasse van “bloemen”)

• **Later Onderzoek over Preoperationeel Denken**

- Vele Piaget-taken bevatten voor kinderen onbekende elementen, of te veel informatie-elementen om tegelijkertijd te verwerken
- Daarom capaciteiten van kinderen (in ‘real-life’ situaties) onderschat

Egocentrisme, animisme en magisch denken

- Egocentrisme
 - 3-bergen met vertrouwde voorwerpen en geen foto’s laten kiezen: zelfs op 4 jaar al inzicht in verschillende gezichtspunten
 - In conversaties: kinderen passen taalgebruik aan aan behoeften van luisteraars
 - Animistisch denken
 - kinderen weinig vertrouwd met wolken en zon
 - kinderen maken animistische “fouten” vooral bij voorwerpen die uit zichzelf bewegen (bv. auto’s en treinen)
 - misvattingen komen voort uit onvolledige kennis over voorwerpen, niet echt geloof in hun levend zijn
 - Magisch denken
 - Meeste 3- en 4-jarigen geloven in elfen en kabouters
 - Kunnen hun alledaagse ervaringen niet veranderen, maar wel gebeurtenissen verklaren die ze niet vatten
 - Tussen 4 en 8 jaar: magisch denken verdwijnt door grotere vertrouwdheid met effecten en principes uit fysica
- (Goochelaars gebruiken trucs; Sinterklaas/Kerstman zijn niet echt)

Niet-logisch denken

- Taken vereenvoudigd en relevant voor dagelijkse leven, dan doen kinderen het veel beter dan Piaget zou verwachten
- vb. Conservatie van aantal: Van 6 naar 3 voorwerpen, dan wel succesvol
- vb. Redeneren door analogie over fysieke veranderingen
- Vb. Logische, causale uitdrukkingen (als – dan) correct gebruikt

Categorisatie

- Alledaagse kennis al vroeg opgedeeld in hiërarchische klassen
- Globale categorieën (bv. planten, dieren, meubelen)
- Basiscategorieën (bv. stoel) en algemene categorieën (bv. meubelen) en later subcategorieën (bv. schommelstoel)
- Woordenschat en algemene kennis breidt uit
- Conclusie: categoriesystemen nog niet complex, maar vermogen om hiërarchisch te

classificeren is al vroeg aanwezig

Uiterlijke verschijning en realiteit

In bepaalde situaties worden kinderen makkelijk misleid door uiterlijke verschijning

- Flavell: problemen met zicht en geluid
- Vb. wit blad papier; blauw door filter
- Vraag: “Is het blad “echtig-in-’t-echtig” (“really and truly”) blauw?”
- Vele kleuters zeggen “Ja” !
- Verklaring: is representatie-probleem !

Kleuters hebben moeite om reële beeld van voorwerp voor de geest te halen (vb. wit blad papier) wanneer geconfronteerd met tweede, contradictorische voorstelling van datzelfde voorwerp (vb. blauw papier)

- Belang van verbeeldingsspel: hoe vaker spelen, hoe beter onderscheid tussen uiterlijke verschijning en realiteit gevat

- **Evaluatie preoperationeel stadium**

- Als proeven vereenvoudigd worden, dan vertonen kleuters al een begin van logische operaties
- Daarom: logische operaties geleidelijk verworven
- Bestaat er dan wel een preoperationeel stadium?
 - Sommige auteurs: Neen (enkel informatieverwerking)
 - Andere auteurs (*neo-Piagetiaanse denkers* = Piaget + informatieverwerking): Ja, maar dan een meer flexibel stadiumconcept
(een geheel van onderling samenhangende competenties ontwikkelt over een langere periode, afhankelijk van ontwikkeling hersenen en van specifieke ervaringen)

- **Opvoedkundige Principes Afgeleid uit Piagets Theorie**

- Ontdekkingsleren (‘Discovery learning’)
- Gevoeligheid voor bereidheid (‘readiness’) van kinderen om te leren
 - Aanpak aangepast aan ontwikkeling (‘Developmentally appropriate practice’)
- Aanvaarden van individuele verschillen

Vygotsky’s Socioculturele Theorie en Vroege Kindertijd

- **“Private” taal**

- Vele jonge kinderen spreken luidop tegen zichzelf
- Opvatting van Piaget:
 - is *egocentrische taal*
 - Grotere cognitieve rijpheid en specifieke sociale ervaringen (het niet eens zijn met leeftijdgenoten of ‘peers’) leiden tot verdwijnen van egocentrische taal
- Opvatting van Vygotsky
 - Kinderen gebruiken dit soort taal om richting te geven aan eigen handelen
 - Wordt later geïnternaliseerd (*innerlijke taal* (‘inner speech’))
 - Taal is basis voor alle hogere cognitieve processen
- Later onderzoek: steun voor Vygotsky
Vandaar: **“private” taal (private speech)** = taalgebruik van kinderen dat tot zichzelf gericht is

- **Sociale oorsprong van denken**

- Waar komt “private” taal vandaan?
- Zie eerder: theorie van Vygotsky
Zone van naaste ontwikkeling = reeks van taken die te moeilijk zijn om alleen op te lossen,

- maar wel opgelost met hulp van anderen
- Anderen doen aan **ondersteuning ('scaffolding')** = aanpassen van de steun die men geeft tijdens een leersessie in overeenstemming met huidige niveau van presteren van kind (Eng. 'scaffold' = stelling, steiger)
- Empirische steun in onderzoek
 - Ouders die effectief steunen, hebben kinderen die meer "private" taal gebruiken en later analoge taken beter alleen kunnen
 - Plannen en probleemoplossen beter als met meer ervaren 'peer' of volwassene werken
 - Niet eens zijn met 'peers' niet zo belangrijk (oplossen wel)
- **Vygotsky en onderwijs**
 - Gelijkenissen Piaget en Vygotsky:
 - Actieve deelname van kinderen
 - Aandacht voor individuele verschillen
 - Vygotsky bevordert *begeleid ontdekkingsleren* ('*assisted discovery*') (Piaget: onafhankelijk ontdekkingsleren)
 - *Samenwerking met leeftijdgenoten* ('*peer collaboration*') (kinderen van verschillend niveau) (meer dan bij Piaget)
 - Verbeeldingsspel ('make-belief') is unieke zone van de naaste ontwikkeling (waarin kinderen veel uitdagende activiteiten uitproberen en veel nieuwe competenties verwerven)
- **Evaluatie theorie Vygotsky**
 - Voor:
 - Belang van onderwijs
 - Grote aandacht voor culturele verschillen
 - Tegen:
 - Is Westerse theorie (Ouders in Westen doen veel aan 'scaffolding')
 - Verbale communicatie is niet enige middel, en zelfs niet belangrijkste middel, waardoor kinderen leren in sommige culturen (leren door observatie!)
 - Vygotsky zei weinig over hoe basisvaardigheden (bv. motoriek, perceptie, aandacht, geheugen, categorisatie en probleem-oplossen) bijdragen tot hogere cognitieve processen, die via sociale bemiddeling overgedragen worden

Informatieverwerking

- **Aandacht**
 - Kleuters kunnen maar korte tijd met taak bezig zijn, kunnen moeilijk op details letten, en raken makkelijk afgeleid
 - Kleuters worden beter in *plannen* = vooraf een opeenvolging van handelingen uitdenken en de aandacht verdelen in functie van het bereiken van een doel
 - Enkel bij minder complexe en meer vertrouwde taken
 - Zelfs als ze plannen, vergeten ze vaak belangrijke stappen uit te voeren
- **Geheugenstrategieën**
 - Kleuters hebben de taalvaardigheid om te beschrijven wat ze zich herinneren en kunnen instructies volgen in eenvoudige geheugentaken (daardoor geheugen makkelijker te bestuderen)

Herkenning en Herinnering

- *Herkenning* ('*recognition*') is makkelijker dan *herinnering* ('*recall*') (zie eerder)
- Verklaring: kleuters minder goed in gebruik van **geheugenstrategieën** = bewuste mentale activiteiten die de kans op herinnering doen toenemen
Vb. *herhalen* en *organiseren*
- Kleuters vertonen al begin van geheugenstrategieën (vb. proef met containers), maar herhalen niet en organiseren items niet in categorieën (werkgeheugen !)

Geheugen alledaagse gebeurtenissen

- Geheugen voor bekende gebeurtenissen
 - **Scripts** = algemene beschrijvingen van wat er gebeurt en wanneer het gebeurt in een specifieke situatie (vb. op restaurant gaan)
 - Met toenemende leeftijd worden scripts uitgebreider en kunnen ze gebruikt worden om te voorspellen wat er gaat gebeuren in gelijkaardige situaties
- Geheugen voor eenmalige gebeurtenissen
 - *Autobiografisch geheugen* = voorstellingen van persoonlijke betekenisvolle en eenmalige gebeurtenissen (vb. naar zoo gaan)
 - Twee stijlen van ouders
 - Uitbreiden ('*elaborative*') (is beter: later meer georganiseerde verhalen)
 - Herhalen ('*repetitive*')
- **Ontwikkeling van 'Theory of Mind'**
'**Theory of mind**' = samenhangend geheel van ideeën over mentale activiteiten
Vaak ook omschreven als **metacognitie** = denken over denken (Grieks: meta = "boven" of "hoger")

Bewustzijn van mentaal leven

- 2 jaar: Bewustzijn van mentaal leven
 - werkwoorden: "denken", "onthouden", "doen alsof"
- 2-3 jaar: *wensen* ('*wishes*') hebben invloed op gedrag, invloed van *overtuigingen* ('*beliefs*') minder goed begrepen; daardoor fouten in 'false belief' taak
- 4 jaar: *Zowel wensen als overtuigingen* hebben invloed: daardoor correct antwoord in 'false belief' taak
- Tot 6 jaar: inzicht in 'false belief' neemt toe
'False belief' taak
- '*False belief*' (= overtuiging die niet overeenkomt met realiteit) kan gedrag van mensen beïnvloeden
- Taak:
 - 2 doosjes tonen, één met 'Hansaplast' op (merknaam pleisters) (USA: 'Band-Aids')
 - Vraag 1: "Neem de doos met de pleisters"
 - Kind neemt doos met "Hansaplast", geen pleisters, wel in andere doos
 - Vraag 2: "Hier is Pamela (= pop), die pleister nodig heeft. Waar zal ze die zoeken?"
 - Antwoord: andere doos = geen idee van 'false belief'
 - Antwoord: 'Hansaplast' doos = wel idee daarvan

Factoren die bijdragen tot 'Theory of mind'

- Taal
 - rijke woordenschat over mentale toestanden
- Cognitieve vaardigheden
 - ongepaste reacties onderdrukken, flexibel denken, plannen

- Sociale vaardigheden
 - oudere broers/zussen,
 - leeftijdgenoten (verbeeldingsspel)
 - volwassenen
- Voorbereid op biologisch vlak (zie eerder: basisdomeinen ('core knowledge'))
 - Ontbreekt bij kinderen met *autisme*

Beperkt inzicht in mentale leven

- Bij kleuters inzicht in mentale leven nog onvolledig
 - denken dat mentale activiteit ophoudt als er geen uiterlijke tekenen van zijn
 - besteden weinig aandacht aan proces van denken
 - begrijpen niet dat *mentale inferenties* een bron van kennis kunnen zijn
- Conclusie:
 - Jonge kinderen: zien menselijke geest als passief recipiënt (= 'container')
 - Oudere kinderen: zien menselijke geest als actief en constructief
- **Lezen en schrijven:**
 - Kinderen begrijpen veel over geschreven taal lang voor ze leren lezen en schrijven op de conventionele manier
 - Eerst denken: 1 letter = 1 woord
 - Later denken: letters zijn delen van woorden + band met klanken
 - Hoe meer informele ervaringen met lezen/schrijven, hoe beter erop voorbereid (spelletjes, boekjes met verhaaltjes)
 - Kinderen lage SES: veel minder verhaaltjesboeken
 - Kleuterschool "overspoeld" met zulke boeken en training verzorgers hoe ermee omgaan
 - Ouders zulke boeken geven en richtlijnen over hoe gebruiken
 - Gunstige effecten op informele kennis lezen/schrijven
- **Mathematisch redeneren:**
 - 14-16 maanden:
 - Ordinaliteit** = de volgorde relaties tussen kwantiteiten (bv. $3 > 2$ en $2 > 1$) (rangtelwoord)
 - 2 tot 3 jaar:
 - Tellen
 - Eerst: van buiten geleerde routine
 - Later: één-op-één overeenkomst
 - 4 tot 5 jaar:
 - Cardinaliteit** = principe dat het laatste getal in een telreeks het aantal elementen van de verzameling weergeeft (hoofdtelwoord)
 - Vanaf dan: eenvoudige rekenopgaven opgelost
 - Eerst: "verder tellen"
 - Later: aftrekken ("aftellen" of 'counting down')
 - Hoe meer thuis informeel oefenen, hoe sneller onder de knie

Individuele verschillen in mentale ontwikkeling

Verschillende vaardigheden kunnen onderzocht worden

- *verbaal* (bv. woordenschat)
- *niet-verbaal* (bv. ruimtelijk inzicht)

Kinderen van lagere SES en etnische minderheidsgroepen doen het minder goed op IQ

tests; vandaar vragen over *culturele benadeling* ('*cultural bias*')

Vanaf 5 - 6 jaar: scores op intelligentietests goede voorspellers van latere intelligentie en latere schoolprestaties

- **Thuisomgeving**

- *Home Observation for Measurement of the Environment (HOME)*
- (Zie Hfdst. 5) (speciale versie voor kleuters)
- Fysieke omgeving: veel speelgoed en (kinder-)boeken
- Ouders: warm en intellectueel stimulerend, stellen redelijke eisen voor sociaal aangepast gedrag, en lossen conflicten op met redelijkheid
- Deze kenmerken minder vaak bij arme gezinnen
- Als lage SES-ouders toch hoge Homescores halen, dan doen hun kinderen het beter op IQ-tests
- Besluit: Thuisomgeving speelt grote rol in zwakkere intellectuele prestaties lage SES-kinderen

- **Kleuterschool en kinderopvang**

- Vele moeders van jonge kinderen werken (USA: 64%; Canada: 68%)
- Verschillende vormen van kinderopvang (Zie Figuur)
- *Kleuterschool* ('*preschool*') = geplande, opvoedende ervaringen bedoeld om ontwikkeling van 2- tot 5-jarigen te bevorderen
- *Kinderopvang* ('*child care*') = reeks voorzieningen om toezicht te houden op kinderen van werkende ouders (bv. thuis of kinderdagverblijf)
- Grens niet altijd duidelijk
- (Opmerking: schooldag in USA maar halve dag!)

Twee soorten kleuterscholen

- 2 soorten kleuterscholen:
 - **Kindgerichte** ('**child-centered**') brede waaier activiteiten waaruit kinderen kiezen, veel leren tijdens spel
 - **Schoolse** ('**academic**') strak gestructureerd, aanleren van schoolse vaardigheden (bv. letters, getallen, kleuren, vormen) op basis van herhaling en drill
- Grote druk om klemtoon op formeel schools leren
- Nadelige gevolgen:
 - Motivatie neemt af
 - Meer stressgedragingen (bv. wiebelen, schommelen)
 - Slechtere studiegewoonten + zwakkere schoolprestaties (meer bij lage-SES kinderen)

Interventie bij kleuters

- In USA: leerproblemen best vroeg aanpakken, nog vóór begin formeel onderwijs
- Bekendste programma is **Head Start** (Engels: "voorsprong") = 2 jaar lang kleuterschool, voeding en gezondheidszorg, ouders erbij betrekken (Opmerking: Canada heeft analoog programma voor indianen, eskimo's, en mestiezen (= afstammelingen van indianen en blanken))
- Goede resultaten: hoger IQ en betere schoolprestaties in eerste 2-3 jaar van lagere school (vaak langdurige effecten; tot in adolescentie) (via invloed op ouders?)
- Verklaring afname effect: zwakke kwaliteit lagere school

Kinderopvang

- (Zie Hfdst. 5: goede kinderopvang kan ontwikkeling kinderen bevorderen)
- Bij kleuters: 4 belangrijke factoren:

- Grootte van groep kinderen
- Verhouding aantal kinderen – aantal verzorgers
- Opleiding verzorgers
- Persoonlijk engagement van verzorger om bij te leren over ontwikkeling en verzorging van kinderen
- Als alle 4 aanwezig, dan verbaal stimulerende en sensitieve verzorgers
- Kinderen goed in cognitieve, taal, en sociale vaardigheden
- Effecten blijvend
- **Opvoedkundig verantwoorde televisie**
 - Kinderen kijken veel TV (bv. 2-6 jaar: 1 u tot 1,5u/dag)
 - *Sesamstraat* ('*Sesame Street*')
 - aanleren basisvormen lezen/schrijven en getalconcept
 - bijbrengen algemene kennis
 - Hoe meer kinderen kijken, hoe hoger score op toetsen/observaties die leerdoelen ("eindtermen") meten
 - Evolutie:
 - Eerst: snel tempo (zoals reclame)
 - Later: rustiger tempo met duidelijke verhaallijn
 - Sommige studies: hoe meer TV kijken, hoe minder activiteiten die schoolse vaardigheden bevorderen

Taalontwikkeling in Vroege kindertijd

- **Woordenschat**
 - 6 jaar: kind kent ongeveer 10.000 woorden
 - **fast-mapping** = verbinden woord met onderliggend concept (= 'mapping') na zeer korte kennismaking met woord (= 'fast')
(Is dus snelle manier om woordenschat uit te breiden na woord 1 of 2 keer gehoord te hebben)
 - Woorden voor voorwerpen snel geleerd, ook actiewoorden, en adjectieven ('modifiers')
 - *Principe van wederzijdse exclusiviteit* = kinderen veronderstellen dat woorden verwijzen naar niet-overlappende categorieën
 - Nagaan hoe woorden in zin gebruikt
 - Vaak afgaan op sociale aanwijzingen
 - Metaforen: concrete, zintuiglijke vergelijkingen
- **Grammatica**
 - *Grammatica* = de manier waarop we woorden combineren tot betekenisvolle uitdrukkingen en zinnen
 - 2-3 jaar: korte zinnen waarin basisstructuur aanwezig is (onderwerp-werkwoord-voorwerp)
 - Geleidelijke uitbreiding (bv. meervoud, werkwoordstijden)
 - **Overregularisatie** = regels te ver uitbreiden zodat uitzonderingen er ook onder vallen (bv. "Mijn beker is *gevald*" (i.p.v. "gevallen")
 - 4-5 jaar: al vele moeilijke zinsconstructies
 - Einde kleutertijd: competent gebruik van (bijna) alle zinsconstructies uit moedertaal
- **Conversatie**
 - **Pragmatiek** = de praktische, sociale kant van taal, die kinderen moeten leren (naast

woordenschat en grammatica) om effectief en op de gepaste manier met anderen te communiceren

- 2 jaar: In persoonlijk gesprek ('face-to-face'): om beurt praten, gepast reageren op opmerkingen, en onderwerp tijdlang aanhouden
- 4 jaar: Conversatie aanpassen aan leeftijd, geslacht, sociale status luisteraar
- Problemen in moeilijke situaties (bv. aan telefoon: elkaar niet kunnen zien, geen extra hulpmiddelen zoals gebaren kunnen gebruiken)
- **Ondersteunen taalontwikkeling**
 - Mogelijkheid voor tweerichtingscommunicatie ('give-and-take') hangt samen met vooruitgang in taalontwikkeling
 - Sensitieve ouders doen 2 dingen:
 - helpende, expliciete feedback
 - fouten niet overmatig corrigeren
 - **Uitbreidingen ('expansions')** = reacties van volwassenen die uitdrukking van kind verder uitwerken en die daardoor complexer maken
 - **Herformuleringen ('recasts')** = reacties van volwassenen die foutief taalgebruik herstructureren tot de correcte vorm
- Zie theorie Vygotsky: volwassenen brengen kind zachtjes tot volgende stap in ontwikkeling (warmte en aanmoediging)

Development Through the Lifespan

Hfdst 8: Emotional and Social Development in Early Childhood

Eriksons Theorie: initiatief tegenover Schuld

- (Zie eerder: in elke levensfase psychologisch conflict)
- Bij kleuters: **initiatief tegenover schuld**
- Initiatief: nieuw gevoel van doelgerichtheid
 - Enthousiast om nieuwe taken aan te pakken
 - Samen dingen doen met leeftijdgenoten ('peers')
 - Ontdekken wat ze kunnen doen met behulp van volwassenen
- Maar ook ontwikkeling van geweten
zie psychoanalyse:
 - superego = geweten

- ontstaat door identificatie met ouder eigen geslacht
Vandaar: tegenpool = ontwikkelen van schuldgevoelens

- Schuld
 - Overmatig streng superego (of geweten) veroorzaakt te veel schuldgevoel
 - Houdt verband met overdreven bedreigingen, kritiek, en straf door volwassenen

Zich begrijpen

- eerst: Ikzelf (subjectieve ervaring van bestaan)
dan: Mijzelf (kennis en evaluatie van eigen kenmerken)
tenslotte: **zelfconcept** = geheel van kenmerken, vaardigheden, houdingen en waarden waarvan een individu gelooft dat het omschrijft wie hij of zij is
- **Zelf-Concept**
Bij kleuters zeer concreet
 - Eerst: Gebaseerd op observeerbare kenmerken
 - Uiterlijk
 - Bezittingen
 - Gedrag
 - 3,5 jaar: zelfbeschrijving in termen van typische emoties en attitudes
 - 4 jaar: als trekomschrijving gegeven, correct bedoelingen en emoties infereren (bv. “schuchter”)
 - Rechten doen gelden op voorwerpen (“Van mij!”) helpt grenzen van zelf omschrijven
- **Zelfwaardering**
 - = oordelen die we vormen over onze eigen waarde en gevoelens die we daarbij hebben.
 - Omvat (1) globale inschatting en (2) oordelen over verschillende aspecten van het zelf
 - goed presteren op kleuterschool
 - hard je best doen (moeilijke taak)
 - vrienden maken
 - Eigen vaardigheid heel hoog schatten, moeilijkheid taak onderschatten
 - Heeft invloed op initiatief bij kleuters.

Emotionele Ontwikkeling

- Begrijpen van emoties van anderen steeds accurater
- Emotionele zelfregulering neemt toe
- Meer zelfbewuste emoties (schaamte, schuld) als zelfconcept ontwikkelt
- Empathie, sympathie, en prosociaal gedrag nemen toe
- **Begrijpen van emoties**
 - Woordenschat over emoties breidt snel uit: oorzaken, gevolgen en uiterlijke tekenen
 - Indrukwekkend vermogen om gevoelens van anderen te interpreteren, voorspellen, en veranderen
 - Toch beperkingen: in situaties met tegengestelde aanwijzingen (‘cues’), moeilijk weten wat er gebeurd is (bv. kind lacht en fietswiel gebroken) (zie: concentratie)
 - Factoren:
 - Volwassenen: Veilige gehechtheid (emoties bespreken)
 - Andere kinderen: (Socio-dramatisch) spel (bespreken)
 - Broers/zussen: spel beïnvloedt emotioneel begrijpen
- **Emotionele zelfregulering**
 - = vermogen om expressie van emoties onder controle te houden; op aanvaardbaar peil

- Taal draagt hiertoe bij
- Kinderen brengen strategieën hiervoor onder woorden
- Afzwakken ('blunting') van emoties
 - beperken sensorische input, tegen zichzelf praten, van doel veranderen
- Daardoor minder emotionele uitbarstingen
- Maar (kinder)angsten
- Factoren:
 - Opvoeding (ouders) (gebrek aan controle)
 - Temperament (intense negatieve emoties)
- **Zelfbewuste emoties**
 - =emoties waarbij het zelf versterkt of gekwetst wordt
 - Komen vaker voor (zelfconcept beter ontwikkeld)
 - 3 jaar: duidelijke band met zelfevaluatie
 - Nog afhankelijk van ouders om te weten wanneer voelen
 - Ouders beklemtonen waarde van prestatie: meer zulke gevoelens
 - Ouders beklemtonen hoe prestatie kan verbeterd worden: minder zulke gevoelens
 - (Intense) schaamte: gevoelens van persoonlijk tekort schieten en onaangepast gedrag
 - Schuld: aangepast gedrag (onderdrukken schadelijke impulsen; zich later beter gedragen)
- **Empathie**
 - = *meevoelen met* iemand anders en emotioneel op gelijkaardige manier reageren
 - **Sympathie** = gevoelens van bezorgdheid of verdriet om het (droevige) lot van iemand anders
 - **Prosociaal** (of **altruïstisch gedrag**) = handelingen die een ander persoon voordeel brengen zonder dat er te verwachten voordelen voor het eigen zelf zijn
 - Empathie is een belangrijke motiverende factor voor prosociaal gedrag
 - Factoren:
 - Temperament (bv. weinig emotionele zelfregulering, minder sympathie)
 - Opvoeding ouders (bv. meer bestraffend, minder empathie en sympathie)

Relaties met leeftijdgenoten

- **Vooruitgang in sociabiliteit met Leeftijdgenoten**
 - Meer sociaal worden in spel met 'peers' (= vooruitgang in sociabiliteit met leeftijdgenoten)
 - Oorspronkelijke idee: ontwikkeling inzake spel in 3 stappen (frequentie of omvang van elke soort verandert met de leeftijd)
 - Niet sociaal spel: - niet betrokken, toeschouwergedrag (kind speelt niet mee)
 - solitair spel (alleen spelen)
 - Parallel spel : speelt in nabijheid van anderen; kinderen met gelijkaardig speelgoed, maar probeert niet hen te beïnvloeden
 - Sociale interactie: - associatief spel (uitwisselen en commentaar)
 - coöperatief spel (zelfde doel)
- Dus: spel wordt altijd maar socialer
 - **Recent onderzoek**
 - Alle 3 soorten spel komen samen voor bij kleuters
 - Niet-sociaal: meest frequent bij 3-4 jarigen
 - Solitair en parallelspel vaak bij 3- tot 6-jarigen
 - Vandaar nieuwere idee: binnen elk van 3 soorten spel neemt de *cognitieve rijpheid* van het spel toe met leeftijd

- 3 categorieën van cognitieve rijpheid

functioneel: eenvoudige, repetitieve bewegingen, met of zonder voorwerpen	0-2 jaar
constructief: creëren of construeren van iets	3-6 jaar
rollenspel: uitbeelden van alledaagse en ingebeelde rollen	2-6 jaar
- Vandaar: Alleen spelen is enkel probleem als het een laag niveau van cognitieve rijpheid weerspiegelt:
 - doelloos rondlopen
 - “rondhangen” in buurt leeftijdgenoten (‘hovering’)
 - onrijp, repetitief gedrag (functiespel)

Culturele verschillen:

- Andere vormen in verschillende culturen
- Verschillend belang gehecht aan spel (vooral belangrijk als kinderen en volwassenen elk in eigen wereld leven)

• **Vriendschap**

- Vriendschap (bij volwassenen) = Wederzijdse relatie die omvat
 - elkaar gezelschap houden
 - delen
 - begrijpen van gedachten en gevoelens
 - voor elkaar zorgen in tijden van nood
 (Rijpe) vriendschappen blijven duren in de tijd en overleven occasionele conflicten
- Kleuters begrijpen al iets over uniekheid van vriendschap, maar enkel gedeelde activiteiten en nog niet wederzijds vertrouwen
- Relaties tussen vrienden zijn al uniek bij kleuters
- “Iemand die jou leuk vindt,” met jou speelt, en speelgoed deelt
- Vriendschappen veranderen vaak
- Vrienden bieden meer bevestiging, zijn emotioneel expressiever en bieden meer sociale steun dan niet-vrienden.

• **Invloeden van Ouders op Vroege Relaties met ‘Peers’**

Direct

- Regelen van informele activiteiten met ‘peers’
- Richtlijnen over hoe zich gedragen tegenover anderen

Indirect

- Veilige gehechtheid
- Emotioneel expressieve, ondersteunende communicatie

Moraliteit

- Vanaf 2 jaar: begin van bezorgdheid over dingen die niet horen of mensen die zich niet gedragen
- Ouders vinden dat kinderen meer verantwoordelijk zijn voor hun gedrag
- Geweten begint zich te vormen in kleuterperiode
 - Eerst: onder externe controle van volwassenen
 - Later: innerlijke normen (geïnternaliseerd)

- Theorieën leggen verschillende klemtonen:
 - Psychoanalyse emotionele kant
 - Sociale leertheorie moreel gedrag
 - Cognitieve-ontwikkeling denken
- **Psychoanalytisch perspectief**
 - Freud
 - vorming van geweten (*superego*)
 - door *identificatie* met ouder zelfde geslacht
 - gehoorzamen aan superego om *schuld* te vermijden
 - morele ontwikkeling afgerond op 5-6 jaar
 - Vandaag: meeste onderzoekers niet mee eens
 - Kinderen wiens ouders vaak dreigen voelen vaak weinig schuld
 - **Inductie**: speciale vorm van disciplineren waarbij men kind helpt om te letten op gevoelens door te wijzen op de gevolgen van het foute gedrag van het kind voor anderen
 - Succes van inductie: kinderen gemotiveerd tot actieve betrokkenheid op morele normen
 - 1) informatie krijgen, gebruiken in latere situaties
 - 2) empathie en sympathie aanmoedigen, meer prosociaal gedrag
 - 3) redenen om gedrag te veranderen, morele normen worden zinvol
 - Daarentegen: te veel dreigen en straffen, kind kan niet goed nadenken, geen internalisatie morele normen
 - Kenmerken kind (bv. temperament) spelen ook rol
 - (Voor Freud) Schuld kan een rol spelen
(nl. induceren van *op empathie gebaseerde schuld*)
 - (Tegen Freud) Schuld is niet enige factor
- **Sociale leertheorie**

Het belang van modellen

- (Traditioneel behaviorisme) Operante conditionering (of versterking = op gepast gedrag volgen positieve reacties (bv. goedkeuring))
- Kan niet alles verklaren: veel prosociaal gedrag (bv. helpen, delen) komt spontaan niet vaak genoeg voor
- (Sociale leertheorie) Vandaar belangrijke rol voor *model-leren* = observeren en imiteren van mensen die gepast gedrag vertonen
- Kenmerken van Goede Modellen Moreel Gedrag
 - Warmte en responsiviteit
 - Competentie en macht
 - Overeenkomst (consistentie) tussen woorden en gedrag

Effectiviteit van straffen

Verschillende technieken:

- Scherp terecht wijzen
 - Fysieke kracht gevaar
- Warmte, redeneren langtermijn doelen
- Kracht + redeneren ernstige overtredingen
- Vaak straffen: geen blijvende verandering gedrag
- Hoe meer straffen, hoe meer nadelige gevolgen
- Ongewenste neveneffecten:
 - Straf is model voor agressie

- Kind leert straffende ouder te vermijden
- Gunstige effecten voor ouders = versterking
- Toch vaak gebruikt (Zie Figuur)

Alternatieven voor zwaar straffen

- **Time out** = kinderen tijdelijk verwijderen uit omgeving (bv. naar eigen kamer sturen) tot ze bereid zijn zich gepast te gedragen (is milde vorm van straf)
- *Intrekken van privileges* (bv. TV kijken) (laat toe hardere bestraffing te vermijden)
- Efficiëntie straf verhogen:
 - *Consistentie* (over situaties)
 - *Warme ouder-kind relatie* (goedkeuring terugwinnen)
 - *Toelichtingen* (uitleg) (band met verwachtingen)

Positieve disciplineren

= positieve relatie van samenwerking ouders - kinderen (bv. "Goed gedaan!")
Omvat ook verminderen van mogelijkheden voor 'stout' gedrag

- **Cognitieve ontwikkelingsbenadering**
 - Kinderen als *actieve denkers* over sociale regels (Psychoanalyse en leertheorie: kinderen passief)
 - Vanaf kleuterperiode: morele oordelen
 - Onderscheid tussen 3 domeinen
 - *Morele regels*
 - *Sociale conventies*
 - *Persoonlijke keuze* (geen rechten geschonden, hangt af van individu)
 - Kinderen leren deze onderscheidingen door *actief betekenis* te *geven* aan hun ervaringen

Morele Regels

- Beschermen rechten en welbevinden van mensen
- Slachtoffers en andere kinderen reageren sterk op morele overtredingen
- Volwassenen lichten en gevoelens van slachtoffers toe

Sociale Conventies

- Gewoonten zoals tafelmanieren of kledingstijlen
 - 'Peers' reageren zelden op overtredingen van conventies
 - Volwassenen geven minder toelichting, eisen gehoorzaamheid
- moreel - conventioneel
- Sociale ervaringen zijn cruciaal om te leren denken over morele kwesties
 - Broers/zussen (+ leeftijdgenoten):
 - Ruzies om rechten, bezittingen, eigendom
 - Volwassenen:
 - Omgaan met overtredingen regels
 - Aangepaste communicatie
 - Leeftijdgenoten:
 - Kinderen die niet graag gezien zijn, kennen onderscheid moreel - conventioneel niet zo goed

- **Ontwikkeling van agressie**

- Types van agressie
 - Instrumenteel: bedoeld om het kind iets te laten bekomen dat het wil
 - Vijandig: bedoeld om iemand anders te kwetsen
 - Openlijk: lichamelijk nadeel of bedreiging

Relationeel: schade aan sociale relaties

- Evoluties over tijd:
 - Fysieke agressie neemt af
 - Verbale agressie neemt toe
 - Instrumentele agressie neemt af (meer compromis over bezittingen)
 - Vijandige agressie neemt toe (vijandige intenties anderen beter herkend, daardoor terugslaan)
- Geslachtsverschillen:
 - Jongens: meer openlijke agressie
 - Mannelijke geslachtshormonen (androgeen)
 - Geslachtsrollen
 - Meisjes: meer relationele agressie
- Individuele verschillen
 - Temperament (impulsief, overactief)

Oorzaken van agressie in het gezin

- Harde, inconsistente discipline (Jongens !)
- Cycli van disciplineren, “jammeren” en toegeven
- Kritische, bestraffende ouders: meer agressie

TV en agressie

- USA: 57% van Tv-programma's bevatten geweldsscènes
- Tekenfilms meest gewelddadig
- Jonge kinderen meest beïnvloedbaar (begrijpen nog niet zo goed)
- Gewelddadige TV (en video en computerspelletjes) vormen cursus in agressie (hoe moet ik het doen?)
- Korte-termijn effecten (ouders en 'peers')
- Ook lange-termijn effecten: (Zie Figuur)
longitudinale studies: meer TV kijken in kindertijd en adolescentie, meer agressie in vroege volwassenheid
- Erg agressieve kinderen: worden meer vijandig
- Meer TV kijken: overschatten van geweld in samenleving
- USA: Sterke druk om iets aan geweld op TV te doen
- V-chip (Violence chip) in alle nieuwe TV's + beoordeling ('rating') van programma's

Behandelingsprogramma's:

- Vroeg eraan beginnen
- Doorbreken van cycli van vijandigheid (zie eerder; bv. niet toegeven)
- Aanleren betere manieren van omgaan met 'peers' (bv. empathie en sympathie)
- Training in oplossen van sociale problemen
(= conflicten uitbeelden, manieren van oplossen bespreken, inoefenen succesvolle strategieën)

Stereotiepe geslachtsrollen

- **Geslachtsrol-stereotypering ('gender typing')** = het proces van ontwikkeling van *geslachtsrollen*, of voorkeuren en gedragingen die gebonden zijn aan het geslacht en door de

- bredere maatschappij in positieve zin gewaardeerd worden
- Theorieën: zie moraliteit
 - Sociaal leren (versterking en model-leren)
 - Cognitieve ontwikkeling (kind als actieve denker)
 - Geslachtsschema's (combinatie van 2 vorige)
- **Geslachtsgebonden overtuigingen en geslachtsgebonden gedrag**
 - 2 jaar: termen als "jongen" en "meisje" correct gebruikt
 - Geslachtsgebonden voorkeuren speelgoed
 - Persoonlijkheidstrekken
 - Jongens: actief, assertief, openlijke agressie
 - Meisjes: angstig, afhankelijk, relationeel agressief
 - Geslachtsgebonden overtuigingen worden sterker in kleuterperiode (bv. geen afwijkingen geduld)
 - Kleuters begrijpen nog niet dat kenmerken die samenhangen met het geslacht niet bepalen of iemand mannelijk of vrouwelijk is
- **Genetische invloeden op geslachtsrollen**
 - Evolutionaire aanpassingswaarde
 - Mannen: competitie om vrouwelijke partners, daardoor dominantie
 - Vrouwen: opvoeden van kinderen, daardoor intimiteit en responsiviteit
 - Hormonen (androgeen)
 - bepalen stijl van spelen:
 - Jongens: ruwe en lawaaijerige bewegingen
 - Meisjes: kalm en rustige handelingen
 - Door verschillende stijl van spelen: geleidelijk aan meer leden eigen geslacht opzoeken (om mee te spelen)
- **Omgevingsinvloeden op geslachtsrollen**

Gezin

- Ouders: geslachtsgebonden opvattingen over kinderen
- Komt tot uiting in opvoedingsgedrag:
 - Bv. Verschillende speelstijlen aangemoedigd
 - Bv. Onafhankelijkheid versterkt bij jongens, intimiteit en afhankelijkheid bij meisjes
 - Bv. Moeders gaan emoties vaker *benoemen* voor meisjes en *verklaren* voor jongens
- Andere gezinsleden
- Als oudere broer of zus (van ander dan eigen geslacht dus), dan minder geslachtsrolstereotypering
- Jongens meer geslachtsrolstereotypering dan meisjes (afwijkingen minder geduld door vaders)

Leraren (kleuterschool)

- Meisjes meer aangemoedigd voor deelname aan activiteiten die gestructureerd worden door volwassenen, jongens kunnen meer aan ongestructureerde activiteiten deelnemen

Leeftijdgenoten

- Versterken gedrag dat past bij eigen geslacht
- Bekritisieren gedrag dat hoort bij ander geslacht; Jongens die "vrouwelijk" gedrag vertonen laat men links liggen
- Jongens en meisjes andere stijl van sociale beïnvloeding (daardoor minder met elkaar

omgaan)

Bredere sociale omgeving

(beroepen, TV, ...)

- **Geslachtsidentiteit**

- **Geslachtsidentiteit** ('gender identity') = beeld van zichzelf als iemand met relatief mannelijke of vrouwelijke kenmerken
3 vormen:
 - Mannelijke: hoge score op mannelijke kenmerken
lage score op vrouwelijke kenmerken
 - Vrouwelijke: hoge score op vrouwelijke kenmerken
lage score op mannelijke kenmerken
 - **Androgynie** hoog op *zowel* mannelijke als vrouwelijke kenmerken
- Goede voorspeller van psychologische aanpassing:
 - Mannelijk en androgyn: hoge zelfwaardering
 - Vrouwelijk: lage zelfwaardering (kenmerken niet sterk gewaardeerd in maatschappij)
 - Androgynen zijn ook meer flexibel: bv. mannelijke onafhankelijkheid of vrouwelijke sensitiviteit, afhankelijk van de situatie

Geslachtsidentiteit in Vroege Kindertijd

Sociale leertheorie

- Gedrag komt vóór zelfpercepties
 - Eerst: geslachtsgebonden gedrag leren
 - Dan: deze gedragingen organiseren in geslachtsgebonden ideeën over zichzelf

Cognitieve ontwikkelingstheorie

- Zelfpercepties komen vóór gedrag
 - Eerst: cognitieve inschatting van eigen geslacht als iets blijvend
 - Dan: deze ideeën gebruiken om richting te geven aan eigen gedrag
- **Geslachtsconstantie** ('gender constancy') = het inzicht dat het geslacht een biologische basis heeft en hetzelfde blijft zelfs als kleding, haarstijl en (spel)activiteiten veranderen
- Inzicht pas verworven aan eind kleuterperiode (6 jaar)
- Komt door cognitieve onrijpheid, niet door gebrek aan sociale ervaring
- Kan niet alles verklaren: ook jonge kinderen vertonen al geslachtgebonden gedrag
- Rol van geslachtsconstantie in ontwikkeling geslachtsidentiteit is onduidelijk
- Maar zodra kinderen over geslachtsrollen nadenken, wordt hun geslachtsgebonden gedrag versterkt

Theorie van de geslachtsschema's

('gender schema theory') = informatieverwerkingsbenadering van

geslachtsrolstereotypering die elementen combineert van sociale leertheorie en cognitieve ontwikkelingstheorie. Ze beklemtoont dat zowel omgevingsinvloeden als het denken van het kind samen vorm geven aan de ontwikkeling van geslachtsrollen bij kinderen

- Kinderen leren al jong geslachtgebonden voorkeuren (zie sociale leertheorie)
- Maar ze organiseren ook al snel hun ervaringen in *geslachtsschema's* = mannelijke en vrouwelijke categorieën waarmee ze hun wereld interpreteren (zie cognitieve ontwikkelingstheorie)

- Opgelet:
hier: schema = schematische voorstelling van iets
Piaget: schema (Frans: "schème" = wat in een handeling (of denkoperatie) kan herhaald worden)
- Zie Figuur
 - Kind kent eigen geslacht
 - Kind weet "Dit speelgoed is voor jongens of meisjes"
 - Deze kennis bepaalt omgang met en geheugen over speelgoed
 - Kan zover gaan dat herinneringen vervormd worden tot ze overeenkomen met de geslachtsschema's
- **Vermindering geslachtsrolstereotypering**
 - Algemeen: Ervaringen die ingaan tegen stereotypen
 - Volwassenen (ouders) kunnen zelf minder aan zulke stereotypering gaan doen (in eigen gedrag en in aanbod activiteiten aan kinderen)
 - Leraren kunnen hun omgang met meisjes en jongens aanpassen
 - Kinderen afschermen van TV
 - Kinderen wijzen op uitzonderingen op de regel (ongewone beroepen)
 - Redeneren hierover helpt om 'gender-biased' denken te verminderen

Opvoeding en emotionele en sociale ontwikkeling

- **Opvoedingsstijlen**
 - Tot nu toe: verschillende opvoedingspraktijken afzonderlijk bestudeerd (bv. sensitiviteit; model bieden)
 - Nu: samenbrengen in globale visie op effectief opvoeden
 - **Opvoedingsstijlen** = combinaties van opvoedingsgedragingen die voorkomen over een breed bereik van situaties en daardoor een duurzaam opvoedingsklimaat doen ontstaan
 - 4 opvoedingsstijlen (altijd dezelfde benaming)
 - klassieke benadering: 2 opvoedingsdimensies
 - hedendaagse benadering: 3 opvoedingsdimensies

Klassieke benadering

- 2 dimensies:
 - Warmte (= 'responsiveness')
 - Controle (= 'demanding')

	Democratisch	Autoritair	Toegeeflijk	Niet-betrokken
- Warmte:	Hoog	Laag	Hoog	Laag
- Controle:	Hoog	Hoog	Laag	Laag

Hedendaagse benadering

- 3 opvoedingsdimensies:
 - Warmte
 - Controle
 - Autonomie toekennen

Democratische stijl ('Authoritative') =

- Warmte: hoog
- Controle: hoog, maar past zich aan
- Autonomie: aangepast niveau

- Is meest succesvolle opvoedingsstijl
 - Positieve stemming
 - Zelfcontrole, doorzettingsvermogen
 - Goed samenwerken met anderen
 - Hoge zelfwaardering
 - Rijpheid op sociaal en moreel vlak
 - Goede prestaties op school

Autoritaire stijl =

- Warmte: Laag
- Controle: Hoog
- Autonomie: Laag
- (Attitude is: “Doe het omdat ik het zeg!”)
- Negatieve effecten:
 - Angstig en ongelukkig
 - Vijandig reageren bij frustratie
 - (Jongens): woede en opstandig gedrag
 - (Meisjes): afhankelijk, weinig exploratie, moeilijk met uitdagende opdrachten

Toegeeflijke stijl =

- Warmte: Hoog; té toegeeflijk/geen aandacht
- Controle: Laag
- Autonomie: Niet aangepast aan leeftijd
- (Uit overtuiging of bij gebrek vertrouwen eigen kunnen)
- Negatieve effecten:
 - Impulsief, ongehoorzaam, rebellerend
 - Te hoge eisen aan en te afhankelijk van volwassenen
 - Minder doorzetten bij opdrachten
 - (Jongens) afhankelijk gedrag, geen prestaties leveren

Niet-betrokken stijl =

- Warmte: Laag
- Controle: Laag
- Autonomie: Onverschillig
- (Depressief, veel stress: geen aandacht voor kinderen)
- Extreme vorm = *verwaarlozing* (‘neglect’)
- (Zie zo meteen: kindermishandeling)
- Negatieve effecten:
 - Voorals vroeg begint: praktisch alle aspecten van ontwikkeling verstoord (gehechtheid, denken, emotionele en sociale vaardigheden)

Werking democratische stijl

- Richting verband
 - Niet enkel: goede opvoeding – brave kinderen
 - Maar ook brave kinderen – makkelijk op te voeden
 - Maar longitudinaal onderzoek: democratisch opvoeden vermindert negatief gedrag, controlerend optreden doet problemen toenemen
- Verklaring werking:
 - Ouders vormen model
 - Controle eerlijk en redelijk: beter gevolgd en geïnternaliseerd

- Controle en autonomie kopen overeen met verantwoordelijkheid die men kan nemen: competentie, hoger zelfwaardering, grotere rijpheid

- **Culturele varianten**

- Etnische groepen hebben verschillende ideeën en praktijken over opvoeding kinderen
- China: Meer controlerend, maar ook warm
- Spaanssprekend: groot respect voor vader, maar vader speelt veel met kinderen
- Afro-Amerikanen: veel strikter
 - belang voor zelfcontrole
 - in gevaarlijke buurtenMaar ook veel warmte
- Conclusie: opvoedingsstijlen kunnen alleen begrepen worden in bredere ecologische context

- **Kindermishandeling**

- Geschat: 1 kind op 100 (onderschatting)
- Verschillende vormen:
 - Lichamelijke mishandeling
 - Seksueel misbruik
 - Verwaarlozing (zie eerder)
 - Psychologische mishandeling
 - gebrek aan affectie en emotionele steun
 - handelingen: belachelijk maken, vernederen, terroriseren
- Vóórkomen
 - psychologisch vaakst (gaat samen alle andere vormen)
 - seksueel: 10% van alle slachtoffers

Factoren die Verband Houden Met Kindermishandeling

Kenmerken ouders

Kenmerken kind

Kenmerken gezin

- Kinderen: “prematuur”, erg ziek, moeilijk
- Ouders: kunnen confrontaties met kind minder goed aan, negatief vooroordeel (‘bias’): kind is koppig of stout
- Eens in gang gezet, houdt mishandeling zichzelf in stand (wordt erger; communicatie wordt uitsluitend negatief)
- Ernstige stress i.v.m. opvoeding
- Laag inkomen, werkloosheid, partnerconflicten, overbevolking, veel verhuizen, extreme disorganisatie huishouden
- Gevolg:
 - Basisverantwoordelijkheden opvoeding te zwaar
 - Frustratie afreageren op kind

Bredere Context

- Bredere gemeenschap: Ouders geïsoleerd van informele en formele sociale ondersteuning
- (Informeel): geen steun vrienden en verwanten
 - wantrouwen en vermijden anderen

- onvoldoende sociale vaardigheden
- (Formeel): wonen in niet-stabiele, vervallen wijken
 - geen parken, kinderopvang, kleuterscholen, ontspanningscentra, kerken

Cultuur:

- geweld gezien als manier om problemen op te lossen
 - In USA en Canada
 - Andere landen (bv. Zweden): lichaamsstraffen bij wet verboden

Gevolgen kindermishandeling

- Effecten
 - Minder emotionele zelfregulering, empathie en sympathie
 - Negatief zelfconcept
 - Minder sociale vaardigheden
 - Minder gemotiveerd op school
 Op termijn: Ernstige leer- en aanpassingsproblemen
- Verklaring
 - 1) “Leerprocessen”: vijandige cycli, vaak ook mishandeling partner, kind leert: agressie is manier om problemen op te lossen
 - 2) Negatieve boodschappen: lage zelfwaardering, angst, zelfverwijt (suïcidepoging)
 - 3) Fysiologische veranderingen: abnormale hersengolven, meer stresshormonen

Preventie kindermishandeling

- Richten op alle niveaus:
 - gezin
 - gemeenschap
 - cultuur
- Allerlei benaderingen
 - Aanleren effectieve ouderschapsstrategieën
 - Vak ‘Ontwikkelingspsychologie’ in secundair onderwijs
 - Brede sociale programma’s (lagere SES)
- Sociale ondersteuning (vermindert stress)
- Minstens één persoon die men vertrouwt
- ‘Parents Anonymous’: ook vooral sociale ondersteuning

Development Through the Lifespan

Hfdst 9: Physical and Cognitive Development in Middle Childhood

Lichamelijk ontwikkeling (p.276-283)

NIET KENNEN

Cognitieve ontwikkeling (p.284-309)

Piagets' theorie: het concreet operationeel stadium

- **Verworvenheden van het Concreet-Operationele Stadium**
 - **Concreet-operationeel stadium** = van 7 tot 11 jaar. Denken wordt logischer, flexibeler, en beter georganiseerd dan in vroege kindertijd (kleuterperiode)
 - Verworvenheden = opheffen beperkingen van preoperationele stadium

Conservatie:

nu wel correct opgelost

- Door *operaties* = mentale handelingen die gehoorzamen aan logische regels
- **Decentratie** = focussen op meerdere aspecten van het probleem en ze met elkaar in verband brengen, eerder dan zich op één aspect te richten (zie eerder: concentratie)
- **Omkeerbaarheid** = vermogen om te denken in een reeks van stappen en dan in gedachten de richting omkeren en weer op het uitgangspunt terugkeren (is een onderdeel van elke logische operatie)

Classificatie

- Klasse-inclusietaak wordt nu correct opgelost:
 - bewustzijn van hiërarchie in classificatie
 - focussen op 3 soorten relaties tegelijkertijd
- Zie verzamelingen van kinderen van deze leeftijd

Seriatie

- = vermogen om items te ordenen langs een kwantitatieve dimensie, zoals lengte of gewicht
Vb. staven van verschillende lengte ordenen
- Kleuters vormen een rij, maar veel fouten
- Lagere school: beginnen kortste staaf en systematisch verder werken tot reeks volledig is
- transitieve inferentie:
 - 3 staven (verschillende lengte en kleur)
 - Staaf A is langer dan staaf B en staaf B is langer dan staaf C, dan moet kind de inferentie maken: dan is staaf A langer dan staaf C
 - (Opnieuw tegelijk integreren van 3 soorten relaties)

Spatiaal redeneren:

Richtlijnen volgen en geven:

- (Volgen) vb. Links en rechts: mentale rotatie
- (Geven) duidelijk en goed georganiseerd (door “wandeling in gedachten” te maken)

Kaarten

- Tekeningen van bekende plaatsen (bv. buurt, school)
- Jonge kinderen: vooral *oriëntatiepunten* (‘landmarks’)
- Problemen als kaart gedraaid wordt
- Lagere schoolleeftijd: kaarten beter georganiseerd
Oriëntatiepunten langs *georganiseerde reisroute* (zie: Richtlijnen geven)
- Eind lagerschoolleeftijd: Combineren oriëntatiepunten en routes in *globaal beeld van grotere ruimte*
Ook minder problemen als kaart gedraaid wordt
- **Beperkingen concreet-operationeel denken**
 - Eén belangrijke beperking: enkel georganiseerd en logisch denken als omgaan met concrete informatie die direct waarneembaar is, niet met abstracte categorieën
 - Vb. Transitieve inferentie: lukt met 3 staven, maar niet met hypothetische versie van taak
 - “Susan is groter dan Sally en Sally is groter dan Marie. Wie is het grootst?”
 - Denken dus eerst toegepast op concrete situaties
 - Concreet-operationeel denken geleidelijk verworven: bv. eerst conservatie van aantal, dan pas andere vormen
 - **Horizontale décalage** = geleidelijk aan verwerven van logische begrippen (ontwikkeling

binnen een stadium)

- **Recent onderzoek**

- **Invloed van cultuur en formele opleiding (school)**

- (Cultuur) In niet-westerse culturen (weinig naar school): conservatie vaak veel later verworven (11 jaar of later)
 - Vandaar belang deelname aan relevante alledaagse activiteiten
 - (School) Kinderen die al langer naar school geweest zijn doen het beter op Piaget-taken
 - (Context) Maar ook ervaring met niet-schoolse activiteiten bevorderen concreet-operationeel denken (bv. straatverkopers in Brazilië)
 - Dus: Logisch denken ontwikkelt niet spontaan, maar invloed opleiding, context, en cultuur (zie theorie Vygotsky !)

- **Informatieverwerkingsbenadering**

- Neo-Piagetiaanse theoretici (Case): geleidelijke verbetering informatieverwerking, niet plotse overgang naar nieuw stadium
 - Cognitieve schema's worden meer automatisch, meer plaats in werkgeheugen, oude schema's combineren of nieuwe vormen (vb. Conservatietaak)
 - Geïntegreerd tot *centrale conceptuele structuren* = netwerken van begrippen en relaties die denken bevorderen in veel verschillende situaties
 - Eerst: op één dimensie letten
 - Dan: twee dimensies coördineren
 - Tenslotte: meerdere dimensies integreren
 - Verklaring horizontale *décalage*
 - 1) Conservatietaken stellen verschillende vereisten inzake informatieverwerking; dus meer of minder werkgeheugen
 - 2) Ervaringen van kinderen verschillen sterk (bv. sommigen tekenen meer, anderen vertellen meer verhalen)
 - Als kinderen de centrale conceptuele structuren van hun eigen leeftijd niet hebben, dan kunnen die aangeleerd worden (training)
 - Transfer naar schoolse taken, vandaar toepassingen in onderwijssettings

- **Evaluatie concreet-operationele stadium**

- Piaget had gelijk: kinderen lagere school veel meer systematisch en rationeel dan kleuters
 - Maar onduidelijk of dit nu een kwestie is van
 - *continue* verbetering van logische vaardigheden (informatieverwerking)
 - of
 - *discontinue* herstructureren van denken (Piaget)
 - Waarschijnlijk beide soorten van veranderingen
 - Piaget voelde zoiets aan met zijn begrip van horizontale *décalage*
 - Conclusie: combinatie van Piaget en informatieverwerkingstheorie biedt meest perspectief om ontwikkeling denken lagerschoolleeftijd te begrijpen

Informatieverwerking

Houden beide mogelijk verband met de ontwikkeling van de hersenen
Toename in informatieverwerkingscapaciteit

- Tijd die nodig is voor verwerking neemt bij vele taken af tussen 6 en 12 jaar
- Biologische basis: myelinisatie en vermindering aantal actieve synapsen ('synaptic

pruning')

Toename van cognitieve inhibitie

- **Cognitieve inhibitie** = het vermogen om controle uit te oefenen over interne en externe stimuli die afleiden
- Biologische basis: verdere ontwikkeling van frontale lob van de hersencortex
- Daarnaast ook rol van strategieën (zie later)
- **Aandacht**
 - Meer selectief = enkel aandacht voor wat relevant is
(Onderzoek) Niet-relevante stimuli opnemen in taken
 - Meer aanpasbaar = aandacht aanpassen aan eisen van situatie
(Onderzoek) Nieuwe en oude stimuli
 - Meer planmatig = meer gestructureerde aanpak van taken
(Onderzoek) Systematischer zoeken naar gelijkenissen en verschillen; beslissen wat eerst en wat laatst te doen
Plannen leren door samenwerken met meer ervaren anderen (ouders, leeftijdgenoten)
(Vygotsky !)
- **Geheugenstrategieën**
 - **Herhalen** = (voor zichzelf) herhalen van informatie
 - **Organiseren** = het groeperen van items die bij elkaar horen
 - **Elaboratie** (verdere uitwerking) = een relatie, of gedeelde betekenis, tot stand brengen tussen twee of meer stukken informatie die niet tot dezelfde categorie behoren
bv. vis - pijp wordt: "een vis die een pijp rookt"
 - Organiseren en elaboratie combineren elementen tot betekenisvolle eenheden ('chunks')
waardoor het werkgeheugen uitbreidt en de nieuwe informatie beter uit het geheugen kan oproepen worden
- **Kennisbestand ('knowledge base')**
 - In eerste instantie: rol van reeds aanwezige kennis
 - Als meer weten over een onderwerp, dan is nieuwe info meer vertrouwd, makkelijker op te slaan en makkelijker weer op te roepen
Vb. kinderen die veel weten over voetbal
 - Daarnaast: rol van motivatie
 - Als meer weten over een onderwerp, dan actiever gebruiken van wat men al weet om meer bij te leren over onderwerp
 - Aan eind basisschool: kennisbestand en geheugenstrategieën hangen nauw samen
- **Geheugen en Cultuur**
 - Rol van cultuur:
 - Westerse cultuur: strategieën (herhalen, organiseren, elaboratie) bij taken waarbij men informatie onthoudt om de informatie zelf
 - Niet-westerse culturen: andere technieken (bv. plaats in de ruimte of schikking van voorwerpen) als normaal bijproduct van activiteit zelf
 - Conclusie: Ontwikkeling geheugenstrategieën hangt af van
 - vlotter verwerken van informatie
 - culturele omstandigheden (en vereisten van de taak)
- **'Theory of mind'**
 - Zie eerder: 'Theory of mind' / metacognitie

- Meer reflexieve, procesgerichte visie op denken en op psychologische factoren die prestatie kunnen beïnvloeden
 - Mentale inferenties zijn nu bron van kennis
 - Beter inzicht in aandacht en geheugen
 - Relaties tussen mentale activiteiten beter vatten
- Oorsprong:
 - Observatie van eigen denken
 - Ervaringen op school
- Factoren combineren in samenhangend model
daardoor inzicht in interacties tussen variabelen (bv. leeftijd en motivatie bepalen samen resultaat)
- **Cognitieve zelfregulering**
 - **Cognitieve zelfregulering** = proces van continu opvolgen van de vooruitgang in de richting van het gestelde doel, evalueren van de resultaten, en niet-succesvolle benaderingen een andere richting opsturen
 - Geleidelijke ontwikkeling, want zelfregulering vraagt veel
 - Ouders en opvoeders kunnen hierbij helpen
bv. suggereren goede strategieën en uitleggen waarom ze werken
 - Als veel zelfregulering, dan zelfvertrouwen
 - Als weinig zelfregulering, dan aangeleerde hulpeloosheid
- **Informatieverwerking en Leren op School**
 - Lezen**
 - **Globale benadering** ('whole-language approach') = lezen aangeleerd zoals natuurlijke taalverwerving. Tekst in volledige vorm; leren van communicatieve functie van geschreven taal.
 - **Basisvaardighedenbenadering** ('basic skills approach') = lezen aangeleerd door aanbieden vereenvoudigde leesmaterialen. Eerst aandacht voor *fonetiek* ('phonics') = basisregels voor omzetten van geschreven symbolen in klanken. Pas daarna complexere leesmaterialen.
 - Combinatie van beide helpt kinderen meest bij leren lezen.
 - Rekenen**
 - Grote vooruitgang bij kinderen op basisschool
 - Analoog aan discussie over leren lezen:
Beste is combinatie van
 - "drill" (vaak inoefenen)
 - "getalgevoel" (inzicht)
 - Aziatische kinderen: meer ondersteuning
 - In taal
 - zuiver positioneel systeem (bv. $15 = 10 + 5$)
 - telwoorden zijn kort / makkelijk uit te spreken
 - Op school
 - Minder "drill"
 - Meer inzicht

Individuele verschillen in mentale ontwikkeling

• Definiëren en meten van intelligentie

- *Algemene intelligentie* = globale score (het IQ) die het redeneervermogen vat
- *Factoranalyse*: statistische techniek waarmee men de verschillende vaardigheden kan identificeren die intelligentietests meten
- *Collectieve* intelligentietests (leraren)
 - planning en opzet van onderwijs
 - 'screening' = identificeren van kinderen waarvoor meer uitgebreide evaluatie nodig is
- *Individuele* intelligentietests (getrainde psychologen)
 - Stanford-Binet schaal: verbale redenering, kwantitatieve redenering, ruimtelijke redenering en korte termijn geheugen
 - Wechsler Intelligence Scale for Children (WISC): verbale intelligentie en prestatie

• Hedendaagse benaderingen van intelligentie

- Combinatie factoranalyse en informatieverwerking
- *Componentiële analyses* = zoeken naar relaties tussen aspecten (of componenten) van informatieverwerking en het IQ van kinderen (bv. snelheid van verwerking, gebruik van strategieën)
- Nadeel: oorzaken enkel gesitueerd in kind
- Sternberg: ook oorzaken in omgeving
- Twee hedendaagse benaderingen

Sternbergs' Triarchische Theorie van de Intelligentie

- **Triarchische theorie van intelligentie** : omvat drie subtheorieën (die met elkaar in interactie treden) en die te maken hebben met
 - vaardigheden i.v.m. informatieverwerking
 - ervaring met taken
 - contextuele factoren
- *Componentiële* subtheorie
 - toepassen van strategieën
 - verwerven van informatie
 - metacognitie
 - zelfregulering
- *ervaringsgebonden* subtheorie
 - Nieuwheid van de taak
 - Automatisering van vaardigheden
- *Contextuele* subtheorie
 - Aanpassen aan omgeving
 - Vorm geven aan omgeving
 - Kiezen van een omgeving
- Besluit: Intelligentie volgens Sternberg
 - staat nooit los van de cultuur
 - is complex

Gardners Meervoudige Intelligenties

- **Theorie van de meervoudige intelligenties** : omschrijft intelligentie in termen van verschillende 'sets' van bewerkingen die individuen toelaten om deel te nemen aan allerlei activiteiten die binnen een cultuur gewaardeerd worden.
- Simpel gezegd: er is niet één intelligentie, maar er bestaan 8 vormen van:

Taalkundig; Logisch-wiskundig; Muzikaal; Ruimtelijk; Lichaam-beweging; Natuur; Interpersoonlijk; Intrapersoonlijk

- Elke vorm heeft (*Tabel 9.1 p. 296*)
 - unieke biologische basis
 - eigen ontwikkelingsverloop
 - eigen “eindtoestand” (= eigen type van expert)
- (Tegen) Geen stevige basis in onderzoek (bv. 8 types van intelligentie overlappen vaak)
- (Voor) Goede basis voor werk met hoogbegaafden
- **Verklaren van Verschillen in IQ**
 - Verschillen tussen groepen zijn aanzienlijk
 - Afro-Amerikaanse kinderen vs. Blanke kinderen: 15 IQ-punten
 - lage SES vs. hoge SES: 9 IQ-punten(Twee effecten overlappen uiteraard)
(Ook grote verschillen *binnen* elke etnische/SES groep)
 - Verklaringen
 - (Jaren '70: Jensen) vooral erfelijkheid
 - (Jaren '90: Herrnstein & Murray, *The Bell Curve*) aanzienlijke bijdrage van erfelijkheid, maar precieze rol van genen en omgeving blijft onduidelijk

Erfelijkheid en omgeving

- Verwantschapsstudies
Door vergelijking van verschillende soorten van verwanten wordt de *erfelijkheidscoëfficiënt* geschat: bedraagt 50% van de verschillen in IQ
Bv. Eeneiige vs. twee-eiige tweelingen
- Nadelen
 - Effect genen overschat, effect omgeving onderschat
 - Geen inzicht in interactie genenomgeving
- Adoptiestudies: leveren meer informatie op
 - Laag-IQ moeders: Testresultaten sterk verbeterd, maar niet zo goed als bij hoog-IQ moeders
 - Afro-Amerikaanse kinderen na adoptie: hoger IQ

Culturele invloeden

Communicatiestijlen

- Type van vragen
 - Blanke gezinnen: “onechte” vragen, bedoeld om kennis te trainen
 - Afro-Amerikaanse gezinnen: ”echte vragen”, analogievragen of uitlokkers (om verhaal te laten vertellen)
- Stijlen van communicatie
 - *Collaboratieve stijl* (samenwerken)
Samenwerken op gecoördineerde, vlotte manier, allemaal gericht op zelfde aspect van probleem
 - *Hiërarchische stijl* (hogere status – lagere status)
Ouder zegt kind wat te doen, kind werkt onafhankelijk

Inhoud van tests

- meer performantie- en ruimtelijke taken: weinig effect
- leermogelijkheden
- hoe langer op school, hoe hoger IQ

Verminderen van 'culturele bias' in tests

- Vaak onderschatten van 'ware' IQ
- **Dynamisch testen** = vernieuwing in testen waarbij de volwassene gericht leren inbouwt in testsituatie om na te gaan wat kind kan doen met behulp van sociale ondersteuning
(sluit aan bij Vygotsky: Zone van de Naaste Ontwikkeling)